

Oy VASSO Ab

VARSINAIS-SUOMEN SOSIAALIALAN OSAAMISKESKUS

JULKAISUJA 1/2010

VARHAISERITYISKASVATUKSEN HAASTEITA JA VAHVUUKSIA

Turun yliopisto
University of Turku

Vastauksia monitahoarvioinnilla Varsinais-Suomessa

Päivi Pihlaja, Maija-Liisa Rantanen, Valpuri Sonne

VARHAISERITYISKASVATUKSEN HAASTEITA JA VAHVUUKSIA

TEKIJÄT: Päivi Pihlaja, Maija-Liisa Rantanen, Valpuri Sonne

ISBN 978-952-5577-24-2 (NID.)

ISBN 978-952-5577-25-9 (PDF)

ISSN 1795-228X (NID.)

ISSN 1795-2298 (PDF)

PAINOSALAMA OY – TURKU 2010

SISÄLLYSLUETTELO

1.	Johdanto	3
1.1	Varhaiserityiskasvatus	3
1.2	Päivähoidon tavoite ja perustehtävä: toimintaa normittava lainsäädäntö	4
1.2.1	Erityistä tukea tarvitseva lapsi ja tukitoimet	5
1.3	Varhaiskasvatuksen informatiivinen ohjaus: mitä asiakirjat kertovat?.....	8
1.4	Erityistä tukea tarvitseva lapsi ja päivähoito: aiempia tutkimuksia	11
1.4.1	Erityisen tuen tarpeen laajuus ja laatu.....	11
1.4.2	Varhaiserityiskasvatustako? Rakenteelliset tukitoimet, pedagogiset rakenteet ja sisällöt 13	
1.5	Varhaiserityiskasvatuksen ongelmia ja vahvuuksia suomalaisessa päivähoitossa	17
2.	Varhaiserityiskasvatuksen toteutuminen Varsinais-Suomessa	19
2.1	Tutkimuksen suorittaminen.....	19
2.2	Tutkimukseen osallistuneet.....	21
2.3	Varhaiskasvatus	23
2.3.1	Yhteistyö eri kuntien kesken.....	25
2.4	Varhaiserityiskasvatus	26
2.4.1	Lasten erityisen tuen tarpeet	26
2.4.2	Varhaiserityiskasvatuksen haasteita.....	27
2.5	Resursointi	29
2.5.1	Varhaiserityiskasvatuksen henkilöstö.....	29
2.5.2	Mistä tukea pedagogeille?.....	31
2.5.3	Kiertävien/konsultoivien erityislastentarhanopettajien antama tuki ja ohjaus.....	31
3.	Pohdinta ja kehittämissuuntia	33
	Lähteet.....	37
	Liitteet	41

1. Johdanto

1.1 Varhaiserityiskasvatus

Päivähoito on merkittävä osa suomalaista varhaiskasvatusta. Päivähoitolaki ja -asetus määrittelevät palvelujen järjestämistä ja antavat pienen, mutta silti merkityksellisen ohjenuoran sen muodoista ja tavoitteista. Lasten päivähoito on lain (PhL 1§) mukaan *lapsen hoidon järjestämistä päiväkotihoidona, perhepäivähoitona, leikkitoimintana tai muuna päivähoitotoimintana*. Päiväkotihoidoa voidaan järjestää tätä tarkoitusta varten varatussa tilassa, jota kutsutaan päiväkodiksi. Perhepäivähoitoa voidaan järjestää yksityiskodissa tai muussa kodinomaisessa hoitopaikassa, jota kutsutaan perhepäiväkodiksi. Leikkitoimintaa ja muuta päivähoitotoimintaa voidaan järjestää tätä tarkoitusta varten varatussa paikassa. Päivähoidossa on osana varhaiskasvatustoimintaa esiopetusta vuosi ennen koulun alkua (Perusopetuslaki 628/1998). Päivähoito on palvelurakenne, jonka sisällä lapsi saa varhaiskasvatusta ja ohjausta, josta päivähoiton ammattilaiset ovat vastuussa.

Varhaiskasvatus on pedagogista toimintaa. Lisäksi se on oppiaine ja tieteenala yliopistoissa. Toisin sanoen se on tutkimusta, koulutusta ja lasten kanssa tapahtuvaa toimintaa. Varhaiskasvatuksen kehittämistoiminta on ollut jo varsin pitkään monimuotoista. Sosiaalishallitus (myöhempi sosiaali- ja terveyshallitus) ja nykyisin Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (ent. Stakes) ovat valtakunnan tasolla olleet yhtenä merkittävänä toimijana eri aikoina erilaisilla rooleilla. Kunnat ja yksittäiset päiväkodit ja perhepäivähoito ovat aina olleet se ydinryhmä, joka on vastannut lapsen mikroympäristön kehittämisestä. Tosin monet yhteiskunnalliset muutokset ovat tehneet laadukkaan varhaiskasvatustyön haasteelliseksi ja paikoin jopa hankalaksi (Kekkonen 1998; Kauppi 2001; Pihlaja & Juntila 2001). Lainsäädäntö ei nykyisellään normita varhaiskasvatuksen laatua ja tällä tavoin ohjaa tai tue kuntia palvelujen järjestämisessä. Laadusta ja palveluista vastaa tänä päivänä yhä enenevässä määrin kunta, joka pitää sisällään kunnallispolitiikan ja varhaiskasvatuksen toteuttajat, päivähoiton hallinnon ja pedagogit.

Erityiset tuen tarpeet ovat olleet 1980-luvulta lähtien mukana vahvasti julkisessa keskustelussa (mm. Sosiaalishallitus 1978; 1981). Jo 1970-luvun lopulla on keskusteltu siitä, miten erityiset tuen tarpeet ovat lisääntyneet, ja silti esimerkiksi sosiaalisten ja emotionaalisten ongelmien osuuden on arvioitu jo vuosikymmeniä olevan noin 25 prosentin luokkaa (KOM 1980). Erityiset tuen tarpeet ja niiden tulkinnat muuttuvat lapsen kasvuympäristön muuttuessa ja diagnostiikan muuttuessa. Eri-tyispedagogiikka on ollut osana kasvatustieteitä keskeinen oppiaine ja tieteenala erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän kasvatuksessa ja opetuksessa, määrittelyssä ja analysoinnissa (ks. Moberg

et al. 2006). Erityiskasvatus on myös käytännön toimintaa, samoin kuin varhaiskasvatus. Integraation (1980-luku) ja inklusiivisen ajattelun (1990-luku) myötä on tuotu yhä enemmän esiin palvelujen järjestämisessä demokratian näkökulmaa. Palvelujen tulisi olla yhteisiä ja kaikkien saatavilla. Lähikoulun ja lähipäiväkodin tulisi olla jokaisen lapsen mahdollisuus (ks. Bricker 1995; 2000; Biklen 2001; Jones 2004; Viitala 2004; Saloviita 2006).

Päivähoidolla on järjestelmän tasolla integroiva tai lähes inklusiivinen rakenne. Päivähoidossa ei ole päiväkotia, joissa kaikilla lapsilla on erityisen tuen tarvetta. Mikäli on erillisiä erityisryhmiä, ne ovat osa ns. tavallista päiväkotia. Enin osa erityisryhmistä on integroitua erityisryhmiä, joissa suurin osa päivähoitopaikoista on varattu tyypillisesti kehittyneille lapsille (Pihlaja 1998; Viitala 2000). Integroiduista ja erillisistä erityisryhmistä erityisryhmän tekee erityisopetuksen saatavuus ja erityisopettajan virka tai toimi.

Inklusiiviseen ajatteluun nojaten voimme puhua varhaiserityiskasvatuksesta. Termi sisällyttää varhaiskasvatuksen sisälle lapsen erityiset tuen tarpeet, tarpeisiin vastaamisen muodot ja ns. erityispedagogiset menetelmät ja kasvatuksen. Varhaiserityiskasvatus on termi, joka integroi varhaiskasvatukseen erityispedagogiset elementit. Taustana on ajatus kaikille yhteisestä ja yhtäläisestä laadukkaasta varhaiskasvatuksesta, jonka sisällä voidaan lasten erityisen tuen tarpeisiin vastata monimuotoisesti. Varhaiserityiskasvatus pyrkii vaikuttamaan lapsen oppimisympäristöön siten, että monenlaisilla lapsilla on mahdollisuus kehittyä ja oppia omilla tavoillaan yhteisessä ympäristössä. (Pihlaja 2009.) Päivähoidossa lainsäädäntö on luonut suuntaviivat tuen rakenteille. Näitä ovat lapsiryhmän koon mahdollinen pienennys, avustaja tai koulutetun henkilön lisääminen lapsiryhmään tai erityisryhmäpaikan tarjoaminen. Näiden ohella on kaikille erityistä tukea tarvitseville lapsille laadittava oma suunnitelma (PhL 7§ kuntoutussuunnitelma). Keskeisiä tekijöitä varhaiserityiskasvatuksen kokonaisuudessa ovat mm. osaava henkilökunta, rakentava vuorovaikutus ja yhteistyö sekä päivähoidon sisällä että vanhempien ja muiden ammattilaisten kesken. Myönteiset asenteet erilaisuutta kohtaan ja hyväksyvä ilmapiiri ovat lastentarhanopettajan ammatin eettisten periaatteiden mukaisia.

1.2 Päivähoidon tavoite ja perustehtävä: toimintaa normittava lainsäädäntö

Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoidon tulee yleinen kulttuuriperinne huomioidaan ottaen *edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä* sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta. (PhL 2a§.) Yleinen kulttuuriperinne herättää tässä ajassa ja useiden kulttuurien kohdatessa kysymyksen siitä, mitä tällä tarkoitetaan. Tässä ajassa kulttuuriperinne tarkoittanee monikulttuurisuutta ja – kielisyyttä. Pienten Suomeen muuttaneiden lasten varhaiskasvatuksen palveluiden kehittäminen, etenkin suomi toisena kielenä opettamisen ja

oppimisen sisältöön tulisi saada lisää osaamista. Päivähoidon tulee ottaa huomioon lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen edistäminen, tukeminen ja ohjaaminen. Jokainen lapsi tulisi huomata omansa itsenäisenä omine tarpeineen. Huomioitavaa on, että myös erityistarpeet ovat yksilöllisiä tarpeita, joihin myös päivähoidon tulee vastata.

1.2.1 Erityistä tukea tarvitseva lapsi ja tukitoimet

Varhaiskasvatuksessa erityisen tuen tarve on määritelty hyvin eri tavoin eri aikoina. Käsitteen määrittelyssä on runsaasti vaihtelua ja erilaisia tulkintoja. Lainsäädännössä puhutaan "erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevasta lapsesta". Päivähoitolaki tai -asetus eivät määrittele sitä, mitä tällä tarkoitetaan. Erityistä hoitoa ja kasvatusta ei myöskään määritellä. Koska viralliset asiakirjat ja lait eivät määrittele sitä, millainen on lapsi, joka tarvitsee erityistä hoitoa ja kasvatusta, on käytännön tasolla määrittely vaihtelevaa. Tämä luonnollisesti vaikuttaa siihen, mitä tukitoimilla, erityiskasvatuksella tai varhaiserityiskasvatuksella tarkoitetaan, mikä taas osaltaan vaikuttaa resurssointiin ja resurssien optimaaliseen suuntaamiseen. Näyttäisi olevan niin, että mikäli lapsella ei ole havaittu erityisen tuen tarvetta, ei hän tule tukea saamaan (Viitala 2000; Pihlaja 2003; Heinämäki 2004; Alijoki 2006).

Jo päivähoidon alkuajoista lähtien, kun paikkoja oli vain rajoitetusti, on lainsäädännössä tuotu esiin, että kun päivähoitoon otetaan muita kuin lasten päivähoidosta annetun lain 11 a§:ssä tarkoitettuja lapsia, on etusija annettava lapsille, jotka tarvitsevat päivähoitoa sosiaalisista ja kasvatuksellisista syistä (PhA 2§). Subjekttiivisen oikeuden myötä tämä kohta on tullut lähes tarpeettomaksi ja, se koskee todennäköisesti vain vanhempainrahakaudella olevien perheiden lapsia. Toisaalta, kasvatusta ja lapsen oppimista ajatellen, eivätkö kaikki lapset tarvitse pedagogista ohjausta juuri kasvatuksellisista syistä? Sosiaaliset syyt saada päivähoitopaikka voidaan tulkita sekä lapsen sosiaalisen kehityksen ja kasvatuksen tavoitteiden suunnassa että lapsen perhetilanteen sosiaalisilla tekijöillä. Lainsäädäntö nojaa tässä asiassa enemmän aikuislähtöisiin kuin lapsilähtöisiin periaatteisiin. Tosin sosiaalisen kasvatuksen tavoite on sekä vanhempien että henkilökunnan mukaan tärkeä osa varhaiskasvatusta (Ojala 1997).

Erityispedagogisesti, etenkin inklusiivista kasvatusta ajatellen, laissa tuodaan esiin mielenkiintoinen asia: "Kun päiväkotiin otetaan lapsi, joka on erityisen hoidon tai kasvatuksen tarpeessa, on hänestä hankittava alan erikoislääkärin tai muun asiantuntijan lausunto" (PhA 2§ 5 mom). Erikoislääkärin tai muun päivähoidon ulkopuolisen asiantuntijan lausunto on näin ollen merkityksellinen (Pihlaja 2003). Lainsäädäntö ei kuitenkaan tuo esiin tai määritä sitä, että vain lausunnon omaavat lapset ovat erityisen tuen tarpeessa tai että vain näille lapsille tulee laatia kuntoutussuunnitelma.

Valitettavan usein kunnissa asia on ymmärretty näin. (Viitala 2000; Pihlaja & Junttila 2001; Pihlaja 2003.)

Päivähoitoasetus peräänkuuluttaa lausuntoa kun lapsi, jolla on erityisen tuen tarvetta, tulee ensi kertaa päivähoitoon. Tarve tulisi siis olla havaittu jo siinä vaiheessa, kun lapsi aloittaa päivähoiton. Käytännössä kaikki erityisen tuen tarpeet eivät kuitenkaan ole havaittavissa kovin pienillä lapsilla tai siinä vaiheessa, kun lapsi aloittaa päivähoiton. Monet erityiset tuen tarpeet ja kehityksen haasteet tulevat esiin lapsen kehittyessä ja kasvaessa. Esimerkiksi jo pitkään suurimpina päivähoiton haasteina ovat olleet sosiaalis-emotionaalisen ja kielen kehityksen alueiden pulmat sekä tyypillistä hitaammin kehittyvät lapset (Lummelahti & Kaakkuriniemi 1990; Viitala 2000; Pihlaja 2004). Sosiaalis-emotionaalisen kehityksen ja kielen kehityksen osalta lausuntoa vaikeuksista tai viivästyneestä kehityksestä voi olla mahdoton antaa ennen kuin lapsi aloittaa päivähoiton, sillä tämänkaltaiset pulmat havaitaan ehkä lapsen ollessa 3-vuotias. Sosiaalisten ja emotionaalisten pulmien kohdalla lausunnon antaminen vaatii myös lapsen pidempiaikaista ja kokonaisvaltaista tuntemista, jotta voisi tunnistaa millainen käyttäytyminen on osa lapsen persoonallisuutta ja mikä voi olla merkki vaikeuksista.

Kaikki erityisen tuen tarpeet eivät myöskään ole lääketieteellisesti diagnosoitavissa, vaan pulmat saattavat olla vuorovaikutukseen liittyviä ja jopa ohimeneviä silloin, kun lapsi saa niihin oikeanlaisia ohjausta ja tukea riittävän ajoissa. Näissä tapauksissa lapsi voi tarvita apua paljon ennen kuin lausuntoa ehditään antaa. Laki on lausunnon kannalta myös hyvin tulkinnanvarainen. Onko päiväkodin työntekijöiden arvio lapsen kehityksestä riittävä lausunnoksi erityisen tuen saamiselle? Kuka määrittelee riittävän asiantuntijuuden? Esiopetuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmassa tuodaan esiin erityisen tuen tarpeen tunnistaminen ja se, että vanhemmat ja oppilashuollon henkilöstö, sekä lapsen opettaja omaavat taitoa ja tietoa tuen tarpeen tunnistamisessa (Opetushallitus 2004).

Päivähoitolaissa uutena asiana kunta veloitetaan järjestämään erityislastentarhanopettajan palveluja, mikäli kunnassa niille on tarvetta. Palvelut tulee myös järjestää tarpeen vaatimassa laajuudessa (PhL 4 a§). Mitä tässä yhteydessä tarkoitetaan tarpeella? Miten tämä selvitetään kunnissa? Taustalla lainsäätämässä oli parantaa erityistä tukea tarvitsevien päivähoitoikäisten lasten asemaa, jota mahdollisesti erityislastentarhanopettajan palvelut edistävät. Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta piti esitystä tärkeänä, koska näin pyritään vastaamaan päivähoitossa havaitun erityisen tuen tarpeen lisääntymiseen ja toisaalta käytössä olevien henkilöstöresurssien vahvistamiseen. (StVM 27/2006 vp.) Kunnassa ei tarvitse olla omaa erityislastentarhanopettajaa, vaan palvelut voidaan järjestää esimerkiksi ostopalveluna.

Päivähoidon työntekijät elävät yhdessä lasten kanssa päivähoiton arkea, mikä tarkoittaa sitä, että heillä on ensikäden tietoa siitä, millainen tilanne on heidän ryhmässään tai kuka lapsista tarvitsee

erityistä tukea kasvussaan. Kun lapsen käyttäytymisessä huomataan jotakin tavallisuudesta poikkeavaa, mistä kenties olisi syytä olla huolissaan, voi erityislastentarhanopettajan asiantuntemus tukea ja ohjata pedagogista henkilöstöä kasvatuksessa. Kun pieniin ongelmiin kyetään vastaamaan lapsen kehitystä myönteisesti ohjaamalla, pulmat eivät pääse kasvamaan liian suuriksi. Pulmien ja ongelmallisten tilanteiden jatkuvuuteen voidaan puuttua ja mahdollisesti ehkäistä ongelmien ja tilanteiden vaikeutuminen. Mikäli odotetaan päivähoidon ulkopuolisen asiantuntijan, esimerkiksi lääkärin tai psykologin, lausuntoa, saattavat ongelmat kasvaa suhteettomasti. Toisinaan tutkimukseen pääsyyn on jonoa ja varsinkin lapsen ja tilanteen tutkimusprosessi vie aikaa. Odottaminen on monen varhaiskasvatuksen ammattilaisen mukaan jopa kulttuurisesti sisäänrakennettu: puhummekin odottamisen kulttuurista. Voisimmeko puhua pedagogisesta kulttuurista, jossa otetaan lasten erilaiset kehitykselliset haasteet vastaan ja luotetaan omaan pedagogiseen osaamiseen tai ammattitaitoon ilman päivähoidon ulkopuolisen lausunnon antamaa arvovaltaa?

Ehkäpä kiistanalaisin kohta lainsäädännössä on lasten määrään liittyvä kohta. Siinä tuodaan esiin, että mikäli päiväkodissa on *yksi tai useampia erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevia lapsia*, on tämä otettava huomioon hoidettavien lasten lukumäärässä *tai* hoito- ja kasvatustehtävään osallistuvien henkilöitten lukumäärässä, *jollei* päiväkodissa ole tällaista lasta varten erityistä avustajaa (PhA 6§). Sitä, miten tämä otetaan lukumäärässä huomioon, ei lainsäädäntö kerro. Aiemmin kun lapsiryhmille oli määritelty maksimiryhmäkoot, tämä tarkoitti sitä, että lasten määrää ryhmissä tuli vähentää. Mielenkiintoista on, että pedagogisen henkilöstön määrää voidaan lisätä, mutta käytännössä näin ei yleensä tapahdu. Sen sijaan ryhmiin on lisätty avustajia, jotka ovat usein jopa ilman koulutusta (Pihlaja 1998; Viitala 2000; Heinämäki 2004; STM 2007).

Selkeä laadullinen normi varhaiserityiskasvatukseen liittyen on kuntoutussuunnitelman vaatimus. ”*Erytyistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevan lapsen* kuntoutuksen yhteensovittamiseksi laaditaan lapselle kuntoutussuunnitelma yhteistyössä lapsen vanhempien ja tarpeen mukaan kunnan muun sosiaalihuollon, terveydenhuollon sekä koulutoimen kanssa.” Kuntoutussuunnitelma tulisi laatia yhdessä vanhempien kanssa, mikä tukee kodin ja päivähoidon yhteistyön vaatimusta. Päivähoidon perustehtävä on myös tukea vanhempia näiden kasvatustehtävässä ja yhteistyössä vanhempien kanssa tukea lapsen kaikenpuolista persoonallista kehitystä (PhL 2a§). Valitettavasti näitä suunnitelmia ei tehdä läheskään kaikille sitä tarvitseville (Pihlaja 1998; 2001; Viitala 2000; Heinämäki 2004; Alijoki 2006). Viitalan (2000) tutkimuksen mukaan, vaikka lapsella oli lääketieteellinen diagnoosi, jäi lakisäätäinen kuntoutussuunnitelma osan kohdalla kuitenkin tekemättä. Pihlajan ja Junttilan (2001) mukaan noin puolelle erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitseville lapsista oli tehty kirjallinen kuntoutussuunnitelma.

1.3 Varhaiskasvatuksen informatiivinen ohjaus: mitä asiakirjat kertovat?

Lainsäädäntöä ovat 2000-luvulla olleet tukemassa mm. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2002), Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2000; 2004) sekä Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma eli Vasu (Stakes 2003; 2005). Valtioneuvoston periaatepäätös ohjaa uudistamaan päivähoitolakia ("Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö valmistelee lainsäädännön uudistamisen"). Periaatepäätöksen mukaan lain tulee turvata erityisen tuen saanti sitä tarvitsevalle lapselle: Linjauksissa lukee erityisen tuen tarpeesta seuraavasti: "*Lapsella voi olla erityisen tue tarvetta fyysisen, tiedollisen, tunne-elämän, tai sosiaalisen kehityksen osa-alueilla. Myös lapsen kasvuoloista voi seurata erityisen tuen tarvetta.*" Periaatepäätös myös peräänkuuluttaa päivähoidon asiantuntevaa kykyä havaita ja tunnistaa erityisen tuen tarpeet sekä mahdollisuuksia järjestää tarvittavat tukitoimenpiteet. Päivähoidon tulee myös turvata lapselle kasvuympäristö, joka on terveellinen, rauhallinen ja turvallinen. Myös ihmissuhteiden tulee olla pysyviä ja lämpimiä. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2002, 20.)

Päivähoitoa velvoittava asiakirja esiopetusvuoden suhteen on Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2000). Siinä erityistä tukea tarvitseva lapsi on määritelty melko laajasti, ja siten, että lapsen lähiympäristöllä on asiantuntemusta, valtaa ja vastuuta asiaan liittyen. "*Esiopetuksessa erityistä tukea tarvitsevat lapset, joiden kehityksen, kasvun, ja oppimisen edellytykset ovat heikentyneet sairauden, vamman tai toimintavajavuuden vuoksi. Lisäksi erityisen tuen piiriin kuuluvat lapset, jotka tarvitsevat psyykkistä tai sosiaalista tukea kasvulleen. Erityiseen tukeen ovat oikeutettuja myös lapset, joilla on opetuksen ja oppilashuollon asiantuntijoiden ja huoltajan mukaan kehityksessään oppimisvalmiuksiin liittyviä riskitekijöitä.*" (Opetushallitus 2000, 16.) Erityistä tukea tarvitseville lapsille laaditaan esiopetuksen suunnitelma lapsen vanhempien kanssa. Esiopetuksen perusteissa tuodaan esiin asioita, joita suunnitelmaan tulisi kirjata. Näitä ovat mm. tavoitteet, oppimista vaikeuttavat tekijät, riskit, vahvuudet ja oppimisympäristöön liittyvät muutostarpeet. (Opetushallitus 2000, 17.) Lapsille, jotka on esiopetuksen aikana otettu erityisopetukseen, tulee laatia henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) yhdessä huoltajan kanssa. Eri tukimuotojen tulee ottaa huomioon lapsen yksilöllisyys ja niiden tulee perustua tavoitteisiin, jotka ylläpitävät lapsen perusturvallisuutta ja tukevat psyykkistä, fyysistä ja sosioemotionaalista kehitystä. (Opetushallitus 2000, 16–17.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ensisijaiseksi tavoitteeksi on asetettu lapsen mahdollisuus osallistua ryhmän toimintaan sekä laajemman oppimisympäristön arviointi ja muuttaminen. Tällöin mahdolliset tukitoimet on tuotava mahdollisimman lähelle lasta, mielellään suoraan toimintaympäristöön. Ensisijaista on myös lapsen itsetunnon ja positiivisen minäkuvan kasvattami-

nen sekä huolehtiminen siitä, että lapsi on tasavertainen jäsen ryhmässä. Pedagogisesti *"työskentelyn"* tulee olla *"leikinomaista ja lapsen kehitystasosta lähtevää toiminnallista ryhmä- ja yksilöohjausta."* (Opetushallitus 2000, 16–17.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa erityistä tukea tarvitsevan lapsen määrittely on huomattavasti selkeämpi kuin päivähoitolaissa. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ottavat huomioon myös vanhemmat lapsen asiantuntijoina ja yhteistyökumppaneina. Mitään klinisiä tutkimuksia ei tarvita erityisen tuen tarpeen toteamiseen, vaan yhteinen arvio mahdollisista kehityksellisistä riskeistä riittää. Lapsi on nimenomaan oikeutettu saamaan erityistä tukea.

Oppilashuolto on myös tärkeä toiminnan muoto, joka esiopetuksen tulisi ottaa huomioon. Sen *"tavoitteena on luoda terve ja turvallinen kouluympäristö, suojata mielenterveyttä, ja ehkäistä syrjäytymistä sekä edistää kouluyhteisön hyvinvointia."* Opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppilashuolto edistää lapsen tasapainoista kasvua ja kehitystä. (Opetushallitus 2004, 24–25.) Valtioneuvoston linjausten ja esiopetuksen valtakunnallisen suunnitelman jälkeen työstettiin Vasu.

Vasu on informatiivinen asiakirja, joka ei velvoita samalla tavalla kuin päivähoitolaki tai esiopetussuunnitelma. Vasun tarkoituksena on tasa-arvoistaa päivähoidon laatua niin kuntien kuin päivähoitoyksiköidenkin välillä. Lähtökohdana lapsen erityisen tuen tarpeen arvioinnilla on lapsen vanhempien ja päivähoidon henkilökunnan huomioinnit lapsesta ja näiden huomioiden yhteinen arviointi. Erityisen tuen tarve voi olla myös havaittu jo ennen päivähoidon aloittamista jonkun asiantuntijan toimesta. Tämä ei kuitenkaan ole edellytys, vaan Vasu painottaa sitä, että erityisen tuen tarpeen voivat havaita myös ”ei asiantuntijat”, kuten lapsen oma perhe tai hoitohenkilökunta. Tämä on yhteneväinen kohta kuntia velvoittavan esiopetussuunnitelman perusteiden kanssa. Päivähoidossa tukitoimiin tulee Vasun mukaan ryhtyä välittömästi, kun tuen tarve on havaittu, vaikka lapselle hankittaisiinkin asiantuntijalausunto havainnon tueksi. *"Tarkoituksena on ennaltaehkäistä lapsen tuen tarpeen kasautumista ja pitkittymistä."* (Stakes 2005, 35.) Lapsen yksilöllinen huomioiminen on kirjattu varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Jokaiselle lapselle laaditaan yksilöllinen varhaiskasvatussuunnitelma yhteistyössä vanhempien kanssa ja suunnitelman toteutumista tulee arvioida säännöllisesti. Erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen kohdalla kaiken toiminnan pohjana tulisi olla lapsen yksilölliset taidot ja vahvuudet. Pääpaino on siinä, että lapsen ympäristöä muokataan lapselle sopivaksi. Pedagogisesti lapsen kuntoutus tapahtuu arjen rakenteen, ryhmätoiminnan, vuorovaikutuksen ja lapsen oman toiminnan ohjauksen kautta. Muihin kuntouttaviin toimintoihin on Vasussa luettu kasvatustoiminnan eriyttäminen, perustaitojen harjaannuttaminen sekä itsetunnon vahventaminen. (Stakes 2005, 35–36.)

Vasussa tuodaan esiin esiopetussuunnitelman kanssa yhteneviä näkökulmia lapsen tuen järjestämiseen, kuten ympäristön muutostarpeiden huomioon ottaminen. Inklusiivinen lähestymistapa yh-

teisten toimintojen ja sosiaalisen kontaktien kautta on myös kirjattuna. Vasussa tuodaan esiin, että ”päivittäistä kasvatustoimintaa mukautetaan eriyttämällä, perustaitojen harjaannuttamisella sekä lapsen itsetunnon vahvistamisella. Lisäksi vahvistetaan suunnitelmallisesti varhaiskasvatuksen arjen kuntouttavia elementtejä, joita ovat esim. struktuuri, hyvä vuorovaikutus, lapsen oman toiminnan ohjaus ja ryhmätoiminta.” Perusopetuksen puolella käytetyt kasvatuksen ja opetuksen termit, mukauttaminen ja eriyttäminen, on otettu mukaan todennäköisesti tarkoituksena yksilöllistää varhaiskasvatusta. Tosin perusopetuksen puolella mukauttaminen on tarkoittanut aiemmin oppimistavoitteiden mukauttamista, etenkin niiden lasten osalta, joilla on kehityksen viivästyksiä. Nykyisten perusopetuksen ohjeiden mukaan tavoitteita voidaan yksilöllistää, mutta mukautettu opetus ei ole ohjaavissa asiakirjoissa enää käytössä.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä asetetaan vaatimus, että tulevassa uudessa laissa kasvatustavoitteiden tulee ”painottaa päivähoidon mahdollisuutta ehkäistä ja korjata kehityksen viiveitä” (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 20). Tämä asettaa päivähoidolle ammatillisesti suuren haasteen. Jos päivähoidossa ei ole riittävästi osaavaa ja ammattitaitoista henkilökuntaa, kuinka se voi vastata tähän velvoitteeseen? Periaatepäätöksen mukaan ”lailla tulee turvata päivähoiton edellytykset erityiseen tukeen” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002, 20). Päätöksen yhdeksi keskeiseksi linjaukseksi onkin muodostunut päivähoiton henkilöstön koulutustason parantaminen. Henkilöstön koulutuksissa painopisteen tulee olla erityistä tukea tarvitsevien lasten pedagogiikassa ja lapsilähtöisyydessä. Myös henkilöstön perus-, jatko- ja täydennyskoulutusten sisältöjä tulee kehittää, jotta koulutus olisi enemmän työtä vastaavaa ja antaisi paremmat valmiudet kohdata työn sen hetkiset vaatimukset. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002, 21.)

1.4 Erityistä tukea tarvitseva lapsi ja päivähoido: aiempia tutkimuksia

1.4.1 Erityisen tuen tarpeen laajuus ja laatu

Kenellä päivähoidon ammattilaiset ajattelevat olevan erityisen tuen tarvetta? Tai millaisia tuen tarpeita lapsilla päivähoitossa on? Tavallisissa lapsiryhmissä kaikkein eniten lapsilla on vuonna 1998 toteutetun kyselyn mukaan tuen tarvetta puheen ja kielen kehityksessä (29 %), toiseksi eniten sosio-emotionaalisessa kehityksessä (14,5 %). Erityisryhmissä luvut olivat samankaltaiset: puheen kehityksessä tuen tarvetta esiintyi 27,5 prosentilla ja sosio-emotionaalisen kehityksen kohdalla tuen tarvetta esiintyi 12,2 prosentilla lapsista. Melkein kaikilla erityisryhmien tukea tarvitsevilla lapsilla oli lausunto (98 %), kun taas tavallisissa ryhmissä lausunto oli vain 64 prosentilla lapsista. Tavallisten ryhmien lapsista lausuntoja oli eniten kehitysvammaisilla, monivammaisilla ja autistisilla lapsilla. (Pihlaja 1998, 49, 52.) Ryhmänä lapset, joilla oli sosio-emotionaalisia pulmia, oli huomattavasti suurempi kuin kehitysvammaisten, autististen ja monivammaisten lasten yhteenlaskettu lukumäärä. Puheen ja kielen kehityksen alueen pulmia esiintyi jopa yli kolminkertainen määrä vammaisiin ja autistisiin lapsiin nähden. (Pihlaja 1998, 49.)

Erityisen tuen tarpeen määrää arvioitaessa on ollut käytössä hyvinkin kirjavien käsitteiden eri selvityksissä ja tutkimuksissa. Tästä syystä esimerkiksi aikasarja-analyysin ja vertailun tekeminen tuen tarpeessa olevien lasten määrästä on hankalaa. Oheisessa Taulukossa 1 on koottu yhteen joitakin selvityksiä ja tutkimuksia, joissa on kysytty erityistä tukea tarvitsevien lasten määrää.

Taulukko 1. Erityisen tuen tarpeessa olevat lapset

Erityisen tuen tarpeen määrä päivähoitossa olevista lapsista (%)	Keneltä kysytty?	Erityisen tuen tarpeen määrittely	Lähde
4.3 %	Kunta	Lueteltu eri ”vammais-poikkeavuus” ryhmät	Lummelahti & Kaakuriniemi 1990
7.5 %	Kunnan hallinto	lapset, joilla on asiantuntijan lausunto tai erityisen tuen tarve on muutoin päivähoitossa havaittu ja määritelty	Pihlaja 1998
4.5 %	Lastentarhanopettajat	lääkinnällisen diagnoosin omaavat lapset	Viitala 2000
15 %	Lapsiryhmän työntekijät	lapset joilla on asiantuntijan lausunto tai erityisen tuen tarve on muutoin päivähoitossa havaittu ja määritelty	Pihlaja & Junttila 2001
25 %	Esi- ja alkuopetuksen opettajat	erityisen tuen tarve oppimisessa	Adenius-Jokivuori 2001
6 %	Kunnan hallinto	kysyttiin kuinka moni lapsi kunnassa saa erityistä tukea	Sosiaali- ja terveysministeriö 2001
8 %	Kunnan hallinto	lapset joilla on asiantuntijan lausunto tai erityisen tuen tarve on muutoin päivähoitossa havaittu ja määritelty	Pihlaja 2004
7 %	Kunnan hallinto	joilla on kuntoutussuunnitelmassa kirjattu erityisen tuen tarve ja määrittely tukitoimet	Färkkilä et al. 2006

Kuten Taulukosta 1 voidaan havaita, niin laajuus riippuu siitä, keneltä kysytään ja mitä tai miten erityiset tuen tarpeet määritellään. Erityiset tuen tarpeet on kyselyissä esitetty hyvin vaihtelevasti. Samaa kysymykseen (Pihlaja 1998; 2001) kunnan hallinto ja lapsiryhmien henkilökunta antavat selkeästi erilaiset vastaukset lasten määristä. Huomioitavaa on myös se, että esimerkiksi vuoden 2001 päivähoiton tilannekatsauksessa kysyttiin kuinka moni lapsi kunnassa saa erityistä tukea. Kyseessä on siis tukitoimien ohjautuvuus, eikä se, kuinka monella lapsella on erityisen tuen tarvetta. Se, miten vastaajat ovat kysymyksen tulkinneet, ei ole tiedossa. Samalla periaatteella vuoden 2006 päivähoiton tilannekatsauksessa syyskuulta 2005 erityistä tukea tarvitseviksi lapsiksi määriteltiin vain ne lapset, joiden kuntoutussuunnitelmassa on määritelty erityisen tuen tarve ja tuen järjestämisen tavat. Käytännössä selvityksessä ovat siis mukana vain ne lapset, joilla on kuntoutussuunnitelma ja jossa on määrittely tarvittavat tukitoimet. Selvitys on myös toteutettu syyskuussa, joten välttämättä toimintakauden alussa kaikkien lasten erityisen tuen tarvetta ei ole vielä havaittu tai kuntoutussuunnitelmaa ei ole laadittu. Lisäksi noin neljä prosenttia päivähoitossa olevista lapsista oli kun-

tien arvion mukaan sellaisia erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia, joille ei ole laadittu kuntoutus-suunnitelmaa erillisenä tai osana lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa (Färkkilä et al. 2006).

Vaihteluväli oli vuoden 2006 julkaisussa 0–22 prosentti välillä ja vuoden 1998 julkaisussa 0–49 prosentti välillä. Suuri ero vaihteluvälissä johtuu erityisen tuen tarpeen määrittelystä ja tunnistamisesta. Yhteistä kaikissa on kuitenkin se, että on kuntia, joissa ei näyttäisi olevan erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia päivähoitossa. Kirjavuutta on määrän ja määrittelyn ohella myös tukitoimissa ja siinä, mitä niillä tarkoitetaan.

1.4.2 Varhaiserityiskasvatustako? Rakenteelliset tukitoimet, pedagogiset rakenteet ja sisällöt

Millaista varhaiserityiskasvatusta on tarjolla lapsille, joilla ajatellaan olevan erityisen tuen tarvetta? Tässä yhteydessä on hyvä hieman avata myös sitä, mitä erityiskasvatuksella, tai tukitoimilla ylipäätään tarkoitetaan eri selvityksissä ja tutkimuksissa. Karkeasti jaotellen voidaan puhua rakenteellisista tukitoimista ja pedagogiikasta. Rakenteelliset tukitoimet ovat kunnan resursseja, voimavaroja, joita on suunnattu päivähoitoon. Vuoden 1998 tutkimuksessa selvitettiin laajasti lakisääteisiä rakenteellisia tukitoimia. Nämä määriteltiin seuraavasti: lapsiryhmäkoon pienennys ja avustajat sekä palvelurakenteissa oleva resursointi kuten erityisryhmät, erityisopettajan virat, erityis päivähoiton työryhmät sekä puhe- ym. terapiapalvelut. (Pihlaja 1998.) Taulukkoon 2 on koottu kahden Sosiaali- ja terveysministeriön kyselyn (2001; 2006) määrittelemät tukitoimet. Vuoden 2006 kyselyssä selvitettiin, miten kunnissa on saatavilla erityisen tuen kannalta tärkeitä tukitoimia. Asiaa kysyttiin seuraavasti: ”Onko kunnallanne mahdollista järjestää seuraavia tukitoimia päivähoitossa oleville erityistä tukea tarvitseville lapsille?” Vuoden 2001 selvityksessä tuli ilmi, että monessa kunnassa on lapsia, joille ei ole tarpeesta huolimatta järjestetty tukitoimia.

Taulukko 2. Kuntien mahdollisuudet järjestää seuraavia tukitoimia päivähoitossa oleville lapsille (Färkkilä et al. 2006)

N = 378	kyllä	ei riittävästi	ei ollenkaan	ei vastausta
Varhaiskasvatuksen pedagogisia tukitoimia	60,1	36,8	2,1	1,1
Lapsi otetaan huomioon yhdessä hoidettavien lasten lukumäärää pienentäen	48,4	39,4	11,4	0,8
Lapsi sijoitetaan erityisryhmään, jossa on erityislastentarhanopettaja	5,0	8,2	84,1	2,6
Lapsi sijoitetaan integroituun erityisryhmään, jossa on erityislastentarhanopettaja	13,0	15,1	69,8	2,1
Päivähoidon yksiköllä on erityislastentarhanopettajan palvelut käytettävissä	34,9	24,1	39,7	1,3
Lapsella on avustaja	66,1	25,1	6,9	1,9
Lapsiryhmässä on avustaja	61,9	25,9	8,7	3,4
Puheterapia	41,8	47,1	9,3	1,9
Fysioterapia	64,3	25,4	7,7	2,6
Toimintaterapia	43,4	39,7	14,6	2,4
Psykologi	51,9	37,8	8,7	1,6

”Varhaiskasvatuksen pedagogiset tukitoimet” käsite saa pohtimaan sitä, mikä ero on ylipäättään varhaiskasvatuksen pedagogiikalla, ja varhaiskasvatuksen pedagogisilla tukitoimilla. Selvityksen mukaan ”pedagogisilla tukitoimilla tarkoitetaan varhaiskasvatuksen omaa suunnitelmallista toimintaa lapsen kehityksen tukemiseksi.” Tämä pitäisi toteutua 100 prosenttisesti, sillä julkisen varhaiskasvatuksen tulee olla tavoitteellista ja suunnitelmallista toimintaa. Rakenteelliseksi voimavaraksi voidaan laskea kohta ”lapsi otetaan huomioon yhdessä hoidettavien lasten lukumäärää pienentäen”, joka on kuntavastausten mukaan mahdollista lähes puolessa kunnista. Lain hengen mukaisesti tämän tulisi olla mahdollista jokaisessa kunnassa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se toteutuu noin joka toisen erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen kohdalla.

Pihlajan (1998) tutkimuksessa kysyttiin myös tavallisessa lapsiryhmässä olevien erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten tukitoimiin resursointia. Kysymyksen asettelu pohjautui lakisääteisiin toimenpiteisiin, joihin päivähoitoasetuksen 6§ velvoittaa kuntia: lapsiryhmän pienentämiseen ja avustajan palkkaamiseen. Tukitoimina lapsiryhmän pienentämistä tai avustajan palkkaamista oli käytetty keskimääräisesti vain 33,4 prosentissa tapauksista. Tavallisissa lapsiryhmissä tukitoimia saivat eniten autistiset, monivammaiset sekä kehitysvammaiset lapset. Tulos on mielenkiintoinen siinä mielessä, että määrällisesti eniten tuen tarvetta esiintyy sosio-emotionaalisella ja puheen kehityksen alueella. Molempiin tuen tarpeisiin resursoitiin hieman alle 30 prosentissa tapauksista.

Tulosten mukaan vaikuttaa siltä, että tukea saa helpoimmin, mikäli lapsella on kirjallinen lausunto ja tuen tarve on selvästi nähtävissä. Joskus sosio-emotionaaliset pulmat ovat niin vaikeasti arvioi-

tavissa, että tuen tarvetta ei tunnusteta tai sitä ei koeta niin suureksi, että lapsiryhmään lähdetään resursoimaan. Hiljainen lapsi on ryhmässä usein "helppo" ja "kiltti", eikä lapsen ajatella olevan erityisen kasvatuksen ja hoidon tarpeessa, vaikka pulmat vertaisryhmään sopeutumisessa ja siinä toimimisessa olisivat melko suuria. Puheen kehityksen arvioinnista tekee vaikeaa lapsen kulloinkin kehitystaso. Lapsi oppii puhumaan vähitellen, ja osa lapsista kehittyi muita hitaammin. Puheen kehityksen vaikeudet voivat olla myös kuuloon liittyviä: jos lapsella on heikentynyt kuulo, ei puhekaan välttämättä kehity normien mukaisesti. Samoin sanallisten ohjeiden noudattaminen on selvästi vaikeampaa huonokuuloisella. Kaksi suurinta tuen tarpeessa olevaa lapsiryhmää ovat siis vaikeasti määriteltävissä, ja tuen tarve tulee esille usein vasta kehityksen myötä.

Tutkimuksia siitä, mitä pedagogiikka on erityistä tukea tarvitsevia lapsia ajatellen, on vähän. Pihlajan ja Alijoen väitöskirjat käsittelevät asiaa. Pihlajan (2003) tutkimuksen tulosten mukaan kielen kehityksen vaikeuksissa oleville lapsille pedagoginen toiminta sekä tavallisissa että erityisryhmissä oli monin paikoin laadukasta. Lapsen suunnitelmissa oli asetettu tavoitteita lapsen kehitykselle yleensä sekä kielen kehitykselle ja myös sosiaaliselle kehitykselle. Menetelmät olivat heikoimmillaan yhteisiä ja yleisiä, joissa korostui ”aikuinen auttaa” metodi. Suurin osa lapsiryhmissä oli kuitenkin menetelmällisesti suhteellisen hyvällä tasolla: ajallinen variaatio, toimintojen eriyttäminen ja yhdistäminen, puheen havainnollistaminen sekä vuorovaikutuksellisuus ja pienryhmätoiminta. Lisäksi erityisryhmissä oli edellä mainitun lisäksi suun motorisia harjoituksia, eri kommunikaatiotaopojen yhtäaikaista käyttöä ja yhdistämisestä sekä lapsen itsearviointia. Sosiaalista ja emotionaalista erityistukea tarvitsevien lasten kohdalla pedagogiset menetelmät vaihtelivat selkeästi riippuen siitä oliko lapsi tavallisessa vai erityisryhmässä. Tavallisen ryhmän menetelmät pelkistyivät perusturvaan ja kontrolliin. Erityisryhmissä oli näiden lisäksi tunnetyöskentelyä dialogin ja leikin ja muun ilmaisun avulla. Sosiaalisen kasvun tukena oli erilaisia suunniteltuja leikkejä ja pelejä. Lisäksi toiminnallisten menetelmien avulla huomioitiin lapsen kehityksen eri osa-alueiden haasteita, kuten kapea-alaiset oppimisvaikeudet. Perheen kanssa tehtävä yhteistyö lapsen asioissa nähtiin myös tärkeänä menetelmänä erityisryhmässä.

Alijoen (2006) väitöskirjan tulokset olivat samansuuntaisia: erityisryhmissä oli käytössä monin tavoin laajempi kirjo menetelmiä verrattuna tavallisiin lapsiryhmiin. Ns. erityismenetelmiksi tutkimuksessa luettiin mm. lukuleikit, viittomat, Torneuksen kielellisen tietoisuuden ohjelma tai Sherborne -menetelmä. Tämän lisäksi erityisryhmien lapset saivat useammin terapiaa kuin lapset, jotka olivat tavallisissa lapsiryhmissä. (Alijoki 2006.)

Pedagogisia rakenteita arvioitaessa päiväkodeissa toteutuu huonoiten lasten mahdollisuus rauhalliseen ja häiriöttömään leikkiin sekä yksilölliseen huomioimiseen. Parhaiten päivähoidon kontekstissa toteutuvat perushoitoon, kuten ruokailuun ja ulkoiluun, liittyvät asiat. Suurimmat erot päivä-

hoidon erityisryhmien ja tavallisten ryhmien kontekstissa olivat lapsen mahdollisuus olla yksin ja leikkiä ilman häiriötekijöitä. Erityisryhmissä nämä toteutuivat paremmin. Myös pedagoginen käytäntö siinä, toimitaanko koko ryhmän kesken vai pienryhmissä, vaihteli. Erityisryhmissä on pienryhmätoimintaa enemmän, siitäkin huolimatta että lapsia on vähemmän. (Pihlaja 2003, 145–146.)

Viitala (2000) on tutkimuksessaan selvittänyt lastentarhanopettajien näkemyksiä siitä, kuinka tärkeänä he pitävät tiettyjä pedagogisia toimenpiteitä lasten kanssa. Tutkimuksen mukaan lasten sosiaalisten taitojen sekä itsetunnon kehittäminen ja yksilöllinen huomiointi olivat asioita, joita lastentarhanopettajat pitivät tärkeimpinä toimintatapoina ja kehittämisen alueina omassa työssään erityistä tukea tarvitsevien lasten kohdalla. (Viitala 2000, 97.) Pedagogisina toimintatapoina päiväkodeissa käytetään päivittäin koko ryhmässä tapahtuvaa toimintaa ja pienryhmätoimintaa. Usein käytetään myös yhteistoiminnallisen oppimisen muotoja. Viitala onkin määritellyt toteutettavat työtavat toiminnoiksi koko ryhmän kanssa ja yhden lapsen kanssa, tehtäviksi, joissa lapset työskentelevät pareittain tai pienryhmissä, sekä toiminnaksi jossa mahdollistuu yhteistoiminnallinen oppiminen. Erityisen hyvinä työskentelytapoina on pidetty pienryhmä-, yksilö- ja parityöskentelyä. (Viitala 2000, 102–103.) Sitä, millaisten lasten kanssa näitä työskentelytapoja pidettiin hyvinä, ei Viitala ole raportoinut. Tutkimukseen mukaan luettujen lasten diagnoosit ja oirekuvat ovat niin erilaiset, että niihin vastaaminen vaatii myös yksilöllistä pedagogiikkaa. Päiväkodin puitteet huomioon ottaen toimintatavoista muodostuva kuva on integraatiota edistävä ja yksittäisen lapsen tarpeet huomioon ottava. Tosin lastentarhanopettajien mukaan mm. ajan puute estää integraation toteutumisen (Viitala 2000).

Varhaiserityiskasvatus tarvitsee laadukkaan peruspalvelun, päivähoidon. Svärd (2001) kirjasi Eri-työskentelytavan kehittämisen päivähoidossa hankkeesta saatuja kokemuksia. Kokemuksia siitä, miten hyvin toimivat erityispalvelut toteutuvat kunnassa ja miten luodaan hyvät verkostosuhteet, ovat seuraavat:

- tehdään yksilölliset räätälöidyt palvelukokonaisuudet
- budjetoidaan realistiset resurssit
- järjestetään realistiset toimintavaihtoehdot
- palveluita tarjotaan seutukunnallisesti
- konsultaatio- ja lasten ohjauspalvelua varten luodaan tiedosto
- kehitetään videoyhteyksiä ja internetin käyttöä konsultaation välineenä. (Svärd 2001, 49.)

1.5 Varhaiserityiskasvatuksen ongelmia ja vahvuuksia suomalaisessa päivähoitossa

Erityistä tukea tarvitsevien lasten määrittäminen on vaihtelevaa. Näiden lasten kirjo esiopetuksessa on suuri Alijoen (2006) väitöstutkimuksessa. Hän on löytänyt kuusi erilaista tuen tarvetta, joista jokainen koostuu useista erilaisista pulmista. Esimerkiksi sosio-emotionaalisen alueella oli yhteensä 14 erilaista vaikeutta. Yhteensä tutkimuksessa oli mukana 270 lasta, ja otanta koostui kolmesta ikäkohortista Helsingin alueella. (Alijoki 2006, 57,62.) Joukossa oli huomattavasti enemmän poikia kuin tyttöjä ($p=185$, $t=85$). Tuen tarpeet olivat jakautuneet seuraavasti: kehitysviivästymä 31 %, kielen kehityksen erityisvaikeus 27 %, sosiaalis-emotionaalinen vaikeus 19 %, tarkkaavaisuuden vaikeus 9 %, muu ei-kognitiivinen vaikeus 4 %, ja laajat kehityshäiriöt 10 %. Tämä tulos poikkeaa hieman muista tutkimuksista, joiden mukaan puheen- ja kielen kehityksen sekä sosio-emotionaalisen alueen pulmat muodostaisivat suurimmat erityisen tuen tarpeen ryhmät. Syy saattaa liittyä lasten ikään (6-vuotiaat / esiopetusikäiset) ja osittain syy saattaa löytyä myös luokittelutavoista. Alijoki on luokitellut kielen kehityksen viivästymän ”Kehitysviivästymä” ryhmän alle. Tämä on perusteltu sillä, että Rapinin ja Allenin (1988) mukaan kielen kehityksen viivästymä ei ole kielen kehityksen erityisvaikeus. Tutkimuksen aineisto koostuu myös lapsista, joilla on diagnoosi, mikä osaltaan saattaa rajata osan erityistä tukea tarvitsevista lapsista tutkimusjoukon ulkopuolelle. (Alijoki 2006, 199.)

Yllä mainittu kuvaa hyvin luokittelun ja diagnosoinnin ongelman luonnetta: erityisyyttä on vaikea asettaa yhteen muottiin. Erilaisista luokitteluista voi seurata hyvinkin erilaisia tutkimustuloksia. Riskinä on myös, että lasten todellinen tuen tarve vääristyy tilastoissa. Kun kunnat alkavat resursoida tukitoimia varhaiskasvatukseen, olisi hyvä jos tiedossa olisi todellinen tuen tarve. Samoin koulutussuunnittelun tulisi vastata Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan päivähoiton todellisiin vaatimuksiin. Periaatepäätöksessä todetaan seuraavasti: *”Henkilöstön ammatillisesta osaamisesta tulee huolehtia, jotta varhaiskasvatuksessa voidaan vastata yhteiskunnallisten muutosten sekä lapsi- ja oppimistutkimusten tulosten asettamiin haasteisiin.”* (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2002, 14.)

Lakisääteinen kuntoutussuunnitelma on jäänyt jo pitkään osan sitä tarvitsevien lasten kohdalla tekemättä. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että tällöin ei kirjata virallisesti ylös, millaisia tavoitteita lapsen kehitykselle asetetaan ja miten kehitystä ja oppimista ohjataan, tai mitä tukitoimia erityistä tukea tarvitsevalle lapselle on tarjolla tai kuinka lapsen tuen tarpeisiin vastataan.

Erityisen tuen määrän suuri vaihtelu kuntien välillä (0–49 %) on mielenkiintoinen, ja samalla huolestuttava asia. Suuri vaihtelu lukujen välillä kertoo kuitenkin siitä, että selkeää määrittelyä ei päivähoitossa erityistä tukea tarvitsevalle lapselle ole. Joissain kunnissa tuotiin esiin, ettei päivä-

hoidossa ole yhtään erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevaa lasta, kun taas toisissa ilmoitettiin joka toisen lapsen olevan erityisen tuen tarpeessa. Kyse saattaa olla siitä, että joissain kunnissa huomataan erityisen tuen tarve herkemmin ja joissain taas erityinen tuki määritellään ehkä väljemmin. Toisaalta voi olla myös kyse siitä, että erityisen hoidon ja kasvatuksen tarvetta ei yksinkertaisesti tunnisteta. Tämä voi johtua siitä, että kunnilla ei ole ollut käytettävissään esimerkiksi erityislastentarhanopettajan palveluita ja muuta asiantuntijuutta. Tuloksista voi päätellä myös, että osa erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista jää huomiotta ja näin myös tukitoimien ulkopuolelle. Suurissa kunnissa puolestaan erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten määrän vaihteluväli pieneni, mikä saattaa kertoa siitä, että kaikki erityisen tuen tarpeet eivät välity aivan ylimmälle portaalle asti, vaan tieto jää yksikkötasolle. (Pihlaja 1998, 46–47.)

Jotta päivähoitossa voi olla laadukasta varhaiserityiskasvatusta, tulee perusvarhaiskasvatuksen olla riittävän laadukasta. Lapsen kasvuympäristön puutteita ei voi korjata erityispedagogiikalla, vaan tason määrittää peruspäivähoidon taso. Päivähoidon perustason laatu merkitsee sitä, että henkilökunnalla on riittävä pedagoginen peruskoulutus ja tietoa ja taitoa lapsen tyypillisestä kehityksestä, kehityksen tukemisesta sekä riittävät vuorovaikutustaidot vanhemmuuden tukemiselle. Myös päivähoiton tilojen tulee olla riittävät ja lapsiryhmien toiminnan tulee olla lapsen kehitystasoa ja tarpeita vastaavat. Tilojen riittävyteen vaikuttaa neliömäärän lisäksi myös se, kuinka ne soveltuvat monimuotoiseen ryhmätoimintaan. Toiminnan yleisellä suunnittelulla on suuri vaikutus koko päivähoitolle. (Svärd 2001, 45–46.)

Lapsen erityisen tuen yksi mahdollistaja on osaava henkilökunta. Henkilökunnan osaamista tulee lisätä, mutta on nähtävä myös päiväkodissa ja työn kuvassa tapahtunut muutos. Lapsiperheet tuntuvat olevan yhä enemmän tuen tarpeessa ja ammattikunnan pätevyys työssä ei riitä kohtaamaan kaikkia perheiden ongelmia. Sijaisia ei saada riittävästi ja silloin kun saadaan, he eivät ole päteviä. Työmäärän koetaan kasvaneen ja päivät ovat kiireisiä.

Varhaiserityiskasvatusta ja varhaiskasvatusta ovat nykyään mitä suurimmassa määrin kuntien määrittämää ja arvottamaa toimintaa. Seuraavaksi lähdetäänkin analysoimaan, miltä kuva näyttää Varhais-Suomen kunnissa.

2. Varhaiserityiskasvatuksen toteutuminen Varsinais-Suomessa

Johdannossa esitetyn pohjalta voidaan todeta, että päivähoidon kentällä on toiminnan ja käsitteiden tasolla kirjavuutta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tehdä seuranta aiempien vuosien tutkimuksille ja sen lisäksi perehtyä kuntien varhaiserityiskasvatukseen. Tutkimus toteuttaa monitahoarviointia niin, että varhaiserityiskasvatusta ja sen tarpeita sekä toteutumista tarkastellaan kunnan päivähoidon hallinnon ja päivähoitoyksikön johtamisen näkökulmista ja lisäksi lapsiryhmien sekä kuntatason erityisopetuksen näkökulmista. Varsinais-Suomessa varhaiskasvatusta ja varhaiserityiskasvatusta selvitettiin viimeksi vuonna 2003 Verkostoituvat erityispalvelut hankkeen osana.

2.1 Tutkimuksen suorittaminen

Tämän arviointitutkimuksen kohteena on varhaiserityiskasvatus, sen haasteet ja vahvuudet Varsinais-Suomessa. Kysely pohjaa monitahoarvioinnin malliin, jota Suomessa on käyttänyt etenkin Pirkko Vartiainen (1994; 1995). Monitahoarviointiin päädyttiin, sillä arviointimalli tavoittelee monipuolista näkökulmaa ja käyttää monipuolista tiedon keruuta laadullisin ja määrällisin kysymyksin. Käsillä olevassa tutkimuksessa tieto kerätään organisaation eri tasoilta ja tavoitteena on saada palveluorganisaation sisäisen arvioinnin avulla kuva lasten erityistuen tarpeista päivähoidossa ja siitä, miten kunnan eri tasoilla lasten kasvatus ja opetus on organisoitu ja miten se toteutuu. Monitahomallissa arvioidaan tuloksellisuutta. Toiminnan organisointi ja jatkuvuus sekä hyödyt ja onnistuneisuus liittyvät tässä mallissa tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen. Tämä tutkimus ei ole tuloksellisuuden arviointitutkimus, mutta sisältää joitakin samoja elementtejä. (Vartiainen 1994; Stakes 2001.)

Zammuton (1982; 1984) mukaan evolutionaarinen monitahoarviointi tulkitsee organisaation muutosta suhteessa ympäristönsä muutokseen ja myös olettaa, että organisaatioiden on sopeuduttava tähän. Lisäksi se sisällyttää arviointiin aikaperspektiivin, joka mahdollistaa ajan kuluessa tapahtuvien muutosten huomioimisen. Tämä Zammuton (1982) näkökulma korostaa sitä, että toiminta, joka on tehokasta jonain tiettyinä hetkenä, voi olla tehotonta jottain toisena hetkenä. Tämän taustalla ovat toiminnan kontekstin muutokset. Tämä on ajankohtainen, sillä ympäristö, jossa varhaiskasvatuksen palveluja tuotetaan, on kyselyn ajankohtana luonteeltaan muuttuva ja epävarma. Epävarmuus liittyy päivähoidossa tällä hetkellä toimintapoliittisiin muutospaineisiin ja mm. hallinnonalakysymykseen sekä resurssien karsimiseen. Tämä epävarmuus -ja muutoselementit voivat yhdessä jopa kyseenalaistaa organisaatioiden olemassaolon ja organisaation olemassa olevat rakenteet ja tehtävät. (Zammuto 1982.) Ajallisuus ja muutoksen elementit tulevat esille myös tutkimuksen taustaosassa ja

tutkimuksen tulosten muodostamassa kokonaisuudessa. Päivähoidossa ja muissakin julkisissa palveluissa on paljon puhuttu tehokkuudesta ja se on yksi tavoiteltava asia. Zammuto (1984) korostaa, että organisaation tehokkuudessa on kyse inhimillisistä päätöksistä, jotka koskevat organisaation tehtävän toivottavia tuloksia. Näihin toivottaviin tuloksiin vaikuttavat monet eri tahot ja asioiden prioriteetit, jotka muuttuvat ajan kuluessa ja jotka pohjaavat arvoihin ja ovat aikaan sidottuja. (Zammuto 1984.) Tehokkuusdiskurssin rinnalla onkin tarpeen arvioida ja tutkia sitä, miten toiminnan edellytykset ja sisällölliset asiat kohtaavat.

Varhaiserityiskasvatuksen haasteita ja mahdollisuuksia -tutkimus toteuttaa monitahoisuutta nimenomaan organisaation sisäisten intressiryhmien kautta. Mukana ovat kunnan päivähoidon hallinto, yksikön hallinto ja pedagoginen johtajuus sekä lapsiryhmien työntekijät. Lisäksi tutkimukseen osallistuivat kunnan kiertävät erityislastentarhanopettajat, joilla on lähinnä ohjaava ja konsultoiva rooli kuntien päivähoidossa.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää varhaiskasvatusta ja varhaiserityiskasvatuksen tilaa, tarvetta ja resursointia sekä aiheeseen liittyviä erilaisia näkemyksiä Varsinais-Suomessa toimintakauden 2008–2009 tilanteen mukaisesti. Tietoa on kerätty varhaiskasvatuksen eri tahoilta päivähoidossa: kunta, päiväkodin yksikkö, lapsiryhmä ja kunnan erityiskasvatus päivähoidossa ovat kaikki edustettuina kyselyssä.

Kysely toteutettiin internet-pohjaisena Webropol -tutkimus- ja tiedonkeruuohjelman avulla. Kuntien päivähoidon päälliköille ja päiväkotien johtajille lähetettiin kyselyä koskevat sähköpostiviestit. Päiväkotien johtajia pyydettiin välittämään viesti edelleen päiväkotinsa jokaiselle yli kolmivuotiaiden lasten ryhmän henkilökunnalle. Vastaajina olivat kuntien päivähoidon hallinnosta vastaavat (kuntakysely), päiväkotien johtajat (johtajakysely), lapsiryhmien henkilöstö (ryhmäkysely). Lisäksi kuntien kiertävät erityislastentarhanopettajat (=keltot) vastasivat heille suoraan lähetettyyn kyselyyn. (Kiertävistä erityislastentarhanopettajista käytetään nykyään myös nimitystä konsultoiva erityislastentarhanopettaja)

Kuntakysely	vastauksia 22 eri kunnasta
Johtajakysely	vastauksia 37, 26 eri kunnasta
Ryhmäkysely	vastauksia 61, 26 eri kunnasta
Keltokysely	vastauksia 29, 16 eri kunnasta

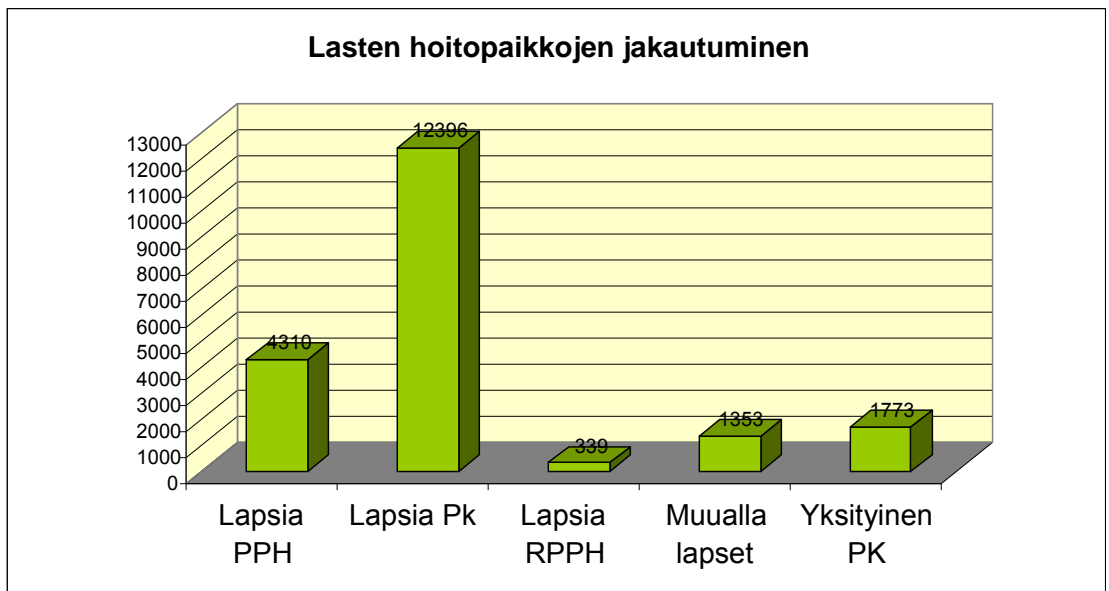
Kyselyn avulla oli tarkoitus selvittää päivähoidon yleistä rakennetta kunnissa. Vastauksia haettiin päivähoidossa olevien lasten määriin, erityistä tukea tarvitsevien lasten määriin, eri päivähoitomuotojen tarjontaan sekä päivähoitopalveluiden järjestäjätahoihin kunnissa. Lisäksi selvitettiin sitä, mi-

ten varhaiserityiskasvatus oli järjestetty eri kunnissa. Tiukentuneen kuntatalouden vaikutukset varhaiskasvatuksen järjestämiseen ja kuntien välinen yhteistyö olivat mukana kyselyssä aiheen ajan-kohtaisuuden vuoksi. Päiväkotien tasolla haluttiin tietää lapsiryhmistä perusasioita: ryhmien määrät ja koko, henkilökunnan koulutustausta sekä lasten ja työntekijöiden vaihtuvuus. Päiväkotikyselyissä selvitettiin myös varhaiskasvatuksen ja varhaiserityiskasvatuksen haasteita ja ongelmakohtia sekä sitä, mistä henkilöstö saa tukea kasvatustyöhönsä. Kiertävien erityislastentarhanopettajien kyselyssä kerättiin tietoa keltojen koulutustaustasta, työkokemuksesta ja työkentän laajuudesta. Lisäksi kiinnostuksen kohteena oli myös päivähoidon perushenkilöstön työn tukeminen, se miten keltot päivähoidon perushenkilöstöä tukivat työssä.

2.2 Tutkimukseen osallistuneet

Varsinais-Suomen 28 kunnasta kyselyyn vastasi 22 kuntaa (vastausprosentti 79) (Liite 1). Vastaajina oli 14 varhaiskasvatuksen johtajaa tai vastaavassa tehtävässä toimivaa viranhaltijaa, 1 tuusaluejohtaja, 1 sosiaalijohtaja, 1 sosiaaliohjaaja, 3 päivähoidon ohjaajaa, 1 päiväkodin johtaja ja 1 perhepäivähoidon ohjaaja. Vastaajien virkanimikkeiden kirjo osoittaa, että varhaiskasvatuksen vastuhenkilöt kunnissa ovat tehtäviltään erittäin heterogeeninen joukko.

Tutkimukseen osallistuneissa kunnissa oli lapsia päivähoidossa yhteensä 20 171 (Liite 2). Lasten hoitopaikat jakautuivat alla olevan taulukon 1 mukaan siten, että suurimman ryhmän muodostivat kunnallisissa päiväkodeissa (12 396) ja kunnallisessa perhepäivähoidossa (4 310) olevat lapset. Muu kunnallinen päivähoito oli kerhotoimintaa, esiopetusta, vuorohoitoa, ruotsinkielistä päivähoitoa tai ryhmäperhepäivähoitoa. Yksityisessä päivähoidossa vastaajakunnissa oli yhteensä 1 725 lasta, mikä on vajaa 9 prosenttia kaikista päivähoidossa olevien lasten määrästä.

Kuvio 1. Lasten hoitopaikkojen jakautuminen

PPH= perhepäivähoito, Pk= päiväkoti, RPPH= ryhmäperhepäivähoito

Päivähoidossa olevien lasten määrä vaihtelee kunnissa 19–6138, mikä kertoo varsinaissuomalaisten kuntien kokoeroista. Pienehköjen kuntien määrästä johtuen eniten vastaajista löytyy kuntia, joissa lapsia on kunnallisessa päivähoidossa 101–500 (41 % 9 kuntaa). 501–1000 lasta oli 23 prosentissa kunnista (5 kuntaa) ja yli 1000 päivähoitolapsen kuntaa oli 18 prosenttia (4 kuntaa)

Päiväkotien johtajakyselyyn vastauksia tuli yhteensä 37 ja ne edustivat yhteensä 24 eri kuntaa (kaikista kunnista 86 % vastauksia). Lapsia oli johtajien ilmoituksen mukaan päiväkotiryhmissä 7–30 ja enimmillään päiväkodissa oli kahdeksan lapsiryhmää.

Kiertävien erityislastentarhanopettajien kyselyyn vastasi yhteensä 27 keltoa 16 eri kunnasta (kaikissa kunnissa ei ole omaa keltoa). Lähes kaikilla kelloilla oli erityisopettajan kelpoisuus ja lastentarhanopettajan tutkinto, vain kahdella vastaajalla ei ollut kelpoisuutta. Työvuosia kelloilla oli takanaan 1–23 vuotta keskiarvon ollessa 9 vuotta. Kelton työalueella lasten määrä vaihteli 150–1100 ja keskiarvo oli 475 lasta työntekijää kohti. Yli 500 lasta oli kahdeksalla keltolla ja 300 tai sitä vähemmän oli kuudella keltolla.

Lapsiryhmäkyselyyn tuli vastauksia 61 ryhmästä (26 kunnasta vastaus, 93 % kunnista). Kyselyn aineistona olleista ryhmistä oli pääasiassa kokopäiväryhmiä 58 ryhmää (95 %), yksi ryhmä oli osapäiväryhmä ja kaksi ryhmää oli vuorohoitoryhmiä. Ryhmistä 44 % (27) toimi myös esiopetus-

ryhmänä. Ryhmissä kirjoilla olleiden lasten määrä vaihteli 4-25 lapseen, keskimäärin kirjoilla oli 17 lasta. Enimmillään yhtä aikaa hoidossa olleita lapsia ilmoitettiin yhdessä ryhmässä olleen 28 lasta, yhdessä ryhmässä 27 lasta, kolmessa ryhmässä 25 lasta, samoin kolmessa ryhmässä 23–24 lasta ja seitsemässä ryhmässä 22 lasta. Lähes 30 %:ssa ryhmistä (18) oli ainakin tilapäisesti ollut lapsia yli-paikoilla. Lapsiryhmissä oli vakituinen henkilöstö pysynyt samana syksystä 2008 lähtien 60 prosen-tissa ryhmissä. Lapsiryhmissä oli työskennellyt syksystä lähtien eri sijaisia ja päiväkodin työnteki-jöitä vaihteleva määrä, 2–25 eri työntekijää keskiarvon ollessa 7 (ks. Taulukko 4). Ryhmissä työs-kentelevien koulutustausta on hyvin kirjava ja lastentarhanopettaja koulutuksen saaneiden osuus pedagogisesta henkilöstöstä oli 25 prosenttia (Liite 3).

Taulukko 3. Toimintakauden aikana työskennelleiden työntekijöiden määrä lapsiryhmissä

Työntekijöitä yhteensä	Lapsiryhmien määrä
2-5	17
6-7	24
8-25	19

2.3 Varhaiskasvatus

Kuntavastauksissa nähtiin **varhaiskasvatuksen järjestämistä ja sisällöllistä kehittämistä haittaavan** eniten kuntatalous ja henkilöstön riittävyyteen liittyvät asiat. Myös muutokseen liittyvissä asioissa, palvelujärjestelmän puutteissa ja henkilöstön osaamisessa oli heikkouksia. Samoin tila- ja muut puitetekijät nousivat esiin vastauksissa. Henkilöstön osaaminen vaihtelee ilmeisesti kunnittain tai kuntien sisällä, sillä osaaminen, motivoituneisuus ja kehittämishaluisuus nähtiin haittaavana tekijänä, mutta tämän ohella joissakin kunnissa sen sijaan voimavarana, kun kysyttiin **varhaiskasvatus** **edistäviä tekijöitä**. Varhaiskasvatusta ja sen järjestämistä edistivät myös hyvä johtajuus, hyvä työilmapiiri ja kehittämismyönteisyys sekä mahdollisuus täydennyskoulutukseen. Tila- ja puitetekijät ovat myös omalta osaltaan edistämässä varhaiskasvatuksen järjestämistä ja sisällöllistä kehittämistä osassa kunnista. Lisäksi mainittiin kunnallisen päätöksenteon ja palvelujärjestelmän toimivuus, henkilöstön riittävyys sekä toimivat yhteistyön rakenteet.

Pyydettyessä vastaajia kertomaan 1-5 asiaa, **miten tiukentunut kuntatalous näkyy päivähoi-** **dossa**, nousi selvimmin esiin sijaisrahojen karsinta ja uusien työntekijöiden palkkaamisesta luopuminen. Yleinen resurssien niukkuus ja toiminnallisten määrärahojen leikkaus tulivat myös selvästi esille. Kuntien talouden tilanne on ilmeisesti heikentynyt eri tahdissa, sillä lähes yhtä monta mainin-

taa oli tilanteen muuttumattomuudesta kuin resurssien puutteesta. Kuntavastauksissa kerrottiin myös, että uusia investointeja on vaikea saada. Joissakin kunnissa on ilmennyt myös painetta ryhmäkokojen kasvattamiseen.

Lapsiryhmien henkilöstön kannalta varhaiskasvatuksen suurimmat ongelmakohdat liittyivät lapsiryhmiin (mainintoja 17), henkilökuntaan (mainintoja 15), erityisiin tuen tarpeisiin (mainintoja 13), vanhempien kanssa tehtävän yhteistyöhön (mainintoja 9) ja lisäksi tiloihin (mainintoja 6). Lapsiryhmät koettiin liian suuriksi ja haasteellisiksi mm. ikäjakauman vuoksi, kuten eräässä vastauksessa mainittiin: *”iso ikäjakauma 1–4 vuotta ja suuri ryhmä.”* Henkilökuntaa ja etenkin sijaisia ei ollut saatavissa riittävästi, eivätkä kelpoisuudet olleet riittäviä. Työntekijöiden osaamiselle koettiin tänä päivänä olevan paljon haasteita: mm. *”vaikeus erottaa perhetyön ja varhaiskasvatuksen raja”* tai *”ryhmän lasten perheiden ongelmien monimuotoisuus”*. Eräässä ryhmässä tuotiin esiin monien jakama huoli: *”Meillä on pienet tilat ja jakomahdollisuuksia saa miettiä!”* *”Päivät liian usein selviytymistä!”* on kommentti joka antaa tilanteesta huolestuttavan kuvan. Seuraava kommentti kiteyttää hyvin monet eri avoimet vastaukset:

”Olisi ihanaa jos työporukka pysyisi samana ja sijaisjärjestelyt toimisivat... tällöin riittäisi aikaa suunnitella, pitää palaverit, joissa paneuduttaisiin pedagogisiin käytäntöihin ja pystyttäisiin paneutumaan lasten asioihin koko ryhmän henkilökunnan voimin.”

Päiväkotien johtajien kyselyssä hahmoteltiin kuvaa yksikköön kohdistuvista työtehtävistä. **Johtajat** vastaavat yksikkönsä pedagogisesta toiminnasta ja hallinnollisesta organisoitumisesta. Yksittäisen päiväkodin johtaminen ei ole kenenkään ainoa tehtävä, vaan työnkuva on johtajilla laaja. Alla olevassa taulukossa on eritelty päiväkodin johtajien eri tehtäviä.

Taulukko 4. Johtajan työtehtävien lisäksi muut tehtävät

Päiväkodin johtajan muut tehtävät	f	%
Oma lapsiryhmä	22	58
Toinen päiväkotitai etäosasto	14	37
Perhepäivähoidon ohjaus	7	18
Päivähoidon johtaja alueella tai kunnassa	4	10
Yksityisen päivähoiton valvonta	1	3
Leikkikenttätoiminnan ohjaus	0	0
Muu	9	24

Suurella osalla johtajista on vastuu myös omasta lapsiryhmästä ja lisäksi he toimivat etäjohtajina joko toiselle päiväkotiyksikölle tai etäosastolle. Ryhmissä lastentarhanopettajina toimivien päiväkodin johtajien päiväkodit olivat kooltaan 2–5 ryhmän päiväkoteja. Etäpisteitä yhdellä johtajalla oli 1–3, ja kaiken kaikkiaan etäpisteitä johtavien päiväkodin johtajien alaisuudessa oli 3–9 päiväkotiryhmää.

Perhepäivähoidon ohjaaminen kuului 18,4 prosentille (7) vastaajista. Neljällä heistä oli alaisuudessaan 3–8 perhepäivähoitajaa, kahdella 11–14 hoitajaa ja yhdellä 22 perhepäivähoitajaa sekä lisäksi 15 ryhmäperhepäivähoitajaa. Päiväkotiryhmiä myös perhepäivähoitoa ohjaavilla päiväkotien johtajilla oli alaisuudessaan 2–8.

Päivähoidon johtajana omalla alueellaan tai koko kunnassa toimi 10,5 prosenttia päiväkodin johtajista. Yksityisen päivähoidon valvonta ei näytellyt merkittävää roolia päiväkodin johtajien lisätehtävissä, sillä vain 2,6 prosenttia vastaajista ilmoitti sen tehtäväkseen. Kukaan vastaajista ei ilmoittanut lisätyönään leikkikenttätoiminnan ohjausta. Sen sijaan 24 prosenttia vastaajista ilmoitti lisäksi jotain muuta luokittelematonta lisätyötä. Kolmasosa näistä vastauksista liittyi oman yksikön erityisopetukseen ja päivähoidon sisäiseen tai ulkoiseen yhteistyöhön. Johtajat, jotka ilmoittivat vastuulleen jotain muuta lisätyötä, johtivat 2–9 ryhmän kokoisia päiväkoteja.

2.3.1 Yhteistyö eri kuntien kesken

Kysyttäessä kuntien välisestä yhteistyöstä erityiskasvatuksessa ja päivähoidon asioissa viisi kuntaa (23 %) kunnista ilmoitti, että ei tee tai ei kaipaa tällä hetkellä yhteistyötä muiden kuntien kanssa. Perusteluna tälle oli kuntayhdistymisten aiheuttamat työpaineet kunnissa. Tällä hetkellä yhteistyötä tekevät kunnat ilmoittivat tekevänsä jatkuvasti yhteistyötä yksittäisten lähikuntien tai samankokoisten kuntien kanssa. Yhden kunnan yhteistyömuotona oli kahden kunnan yhteinen kiertävä erityislastentarhanopettaja.

Säännöllistä yhteistyötä mainittiin tehtävän eniten erilaisissa päivähoidon ammattiryhmien työreunissa, myös koulutukseen liittyvä yhteistyö sekä päivähoitopaikkojen osto yli kuntarajojen oli mainittuna useamman kunnan vastauksissa. Yksittäisistä yhteistyökohteista mainittiin lisäksi kustannusten vertailut, konsultointi ja yhteinen esiopetussuunnitelma. Hankeyhteistyötä tai yhteisiin käytäntöihin liittyvää yhteistyötä mainittiin tehtävän 11 eri vastauksessa.

Toiveita yhteistyön lisäämiselle oli 18 prosentissa vastauksista (4 kunnassa). Toiveena oli mm. kelto-palveluiden tai varhaiserityiskasvatuksen osaamisen yhteistyön kehittäminen, henkilöstöryhmien tapaamisten lisääminen ja koulutusyhteistyö. Yksittäisiä toiveita yhteistyön lisäämiselle olivat myös ostopalveluiden kehittäminen ja joustava lasten sijoittelu yli kuntarajojen.

2.4 Varhaiserityiskasvatus

2.4.1 Lasten erityisen tuen tarpeet

Lasten erityisen tuen tarpeen laatua ja määrää kysyttiin sekä kuntien päivähoidon johdolta että lapsiryhmien työntekijöiltä. **Kuntien** vastausten mukaan erityisen tuen tarpeessa oli kuusi prosenttia kaikista päivähoidossa olevista lapsista, ja vaihteluväli oli 1–26 prosenttia. **Lapsiryhmien** henkilökunnan mukaan vastaava osuus oli 22 prosenttia, ja vaihteluväli oli nolasta lähes 50 prosenttiin. Kuudella lapsiryhmällä ei vastausten mukaan ollut lapsilla erityisen tuen tarpeita, mutta henkilökunta toi tästä huolimatta esiin varhaiserityiskasvatuksen ongelmakohtia (huonot vanhemmat, tilat ja materiaalit), ja puolet näistä ryhmistä ilmoitti saavansa työhönsä tukea keltaiselta tai työhönjauksesta. Yhteensä 10 ryhmässä oli seitsemän erityisen tuen tarpeessa olevaa lasta, ja tällöin koko lasten määrä ryhmässä vaihteli 13 ja 24 lapsen välillä.

Mielenkiintoinen tulos koko otoksessa oli se, että poikien osuus oli 70 prosenttia kaikista erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista ryhmien työntekijöiden mukaan. Kuntien mukaan lastensuojelun tarvetta oli 215 lapsella eli noin 1,2 prosenttia kaikista lapsista. Kuntien keskinäinen vaihteluväli lastensuojelun tarpeen suhteen oli 0–6 prosenttia kaikista päivähoidossa olevista lapsista (Liite 5).

Erityistä tukea tarvitsevia lapsia oli **lapsiryhmien** työntekijöiden mukaan yhteensä 224, joista 52 prosentilla oli kirjallinen lausunto (Liite 6). Yllättävää edelleenkin on lakisääteisten kuntoutussuunnitelmien tai kirjallisten suunnitelmien vähäisyys. Vain puolelle erityistä tukea tarvitsevistä lapsista oli tehty suunnitelma. Erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista lastensuojelun tarvetta oli vastaajien mukaan 12,5 prosentilla.

Taulukko 5. Erityistä tukea tarvitsevien lasten lakisääteiset tukitoimet päivähoidossa

	Yhteensä	%
Lausunto	116	52 %
Kahden paikalla	46	20,5 %
Avustaja	47	20,5 %
Kuntoutussuunnitelma	112	50 %
Saa terapiaa	104	47 %

Eniten erityisen tuen tarvetta näyttävät edelleenkin aiheuttavan puheen ja kielen kehityksen vaikeudet sekä sosioemotionaalisen kehityksen ongelmat. Tarkkaavaisuuden ongelmat ovat määrällisesti lähes yhtä suuret kuin sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet. Poikien osuus on suuri, ja etenkin sosioemotionaaliset ja tarkkaavaisuuteen liittyvät vaikeudet poikien kohdalla nousevat esiin.

Mielenkiintoinen tulos on se, että terapian saatavuus näyttää yllättävän hyvältä moniin muihin aiempiin selvityksiin verrattuna. Terapiaa sai vajaa puolet erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista. Tarkasteltaessa tarkemmin terapian saatavuutta (Taulukko 6), niin voidaan havaita, että erilaiset erityiset tuen tarpeet ovat varsin erilaisessa asemassa saatavuuden suhteen. Määrällisesti eniten oli lapsia, joilla oli kielen kehityksen vaikeutta ja heistä terapiaa sai yli puolet (62,5 %). Näyttää edelleen siltä, että puheterapian tarve on tämänkin tuloksen mukaan ilmeinen, sillä lähes 40 prosenttia näistä lapsista jäi ilman terapiaa. Selkeä yksittäinen lapsiryhmä, jonka päivähoidon ulkopuolinen tuki ja hoito on vähäistä, on sosiaalis-emotionaalista tukea tarvitsevat lapset. Näistä lapsista ilman terapiaa jäi lähes 90 prosenttia. Tämä tulos on yhteneväinen Vantaan kaupungin tekemän selvityksen kanssa (Vantaa 1999).

Taulukko 6. Terapian saatavuus

Erityisen tuen tarve	Saa terapiaa	Ei saa terapiaa	Yhteensä
Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet	5 (13,5 %)	32 (86,5 %)	37 (100 %)
Puheen ja kielen kehityksen vaikeudet	55 (62,5 %)	33 (37,5 %)	88 (100 %)
Tarkkaavaisuuden ongelmat	13 (42 %)	18 (58 %)	31 (100 %)
Viivästynyt kehitys	8 (44,5 %)	10 (55,5 %)	18 (100 %)
Kehitysvamma	6 (100 %)	0	6 (100 %)
Liikunta- tai jokin muu vamma	8 (100 %)	0	8 (100 %)
Autismi	7 (100 %)	0	7 (100 %)
Joku muu	2 (7,4 %)	25 (92,6 %)	27 (100 %)
Yhteensä	104 (46,8 %)	118 (53,2 %)	222 (100 %)

2.4.2 Varhaiserityiskasvatuksen haasteita

Kysyttäessä niitä erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeita, jotka **kunnan** päivähoidon hallinnon mukaan aiheuttavat eniten huolta selkeästi suurimmiksi huolen aiheeksi nousivat:

- lasten sosiaalis-emotionaalisen kehityksen pulmat ja aggressiivisuus (maininnat 15)
- puheen ja kielen kehityksen pulmat (maininnat 9)
- tarkkaavaisuusongelmat ja levottomuus (maininnat 5).

Lisäksi tuotiin esiin yksittäisiä muita lasten kehitykseen liittyviä tekijöitä kuten monikulttuurisuus, pitkäaikaissairaudet, autismi tai kehitysviivästymä ja moniongelmaisuus. Perheiden kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyvinä asioita olivat yksittäisinä mainintoina lastensuojeluperheiden määrä, perheiden kokonaistilanne, vanhemmuuden tukeminen, huumeet ja mielenterveysongelmat sekä monikulttuurisuus.

Päiväkotien johtajien mukaan varhaiserityiskasvatuksen ja erityistuen järjestämisen haasteet liittyivät pääasiassa erityislastentarhanopettajien palveluiden lisätarpeeseen tai puutteeseen, avustajien puutteeseen, lasten kokonaismäärään ryhmässä, erityistä tukea tarvitsevien lasten määrään tai henkilökunnan osaamiseen. Lisäksi johtajat mainitsivat tiloihin ja materiaaliin liittyvät tekijät, palvelujärjestelmän, verkostoitumisen ja yhteistyön ongelmat tai oman työaikansa riittämättömyyden.

Mitkä ovat lapsiryhmän kannalta varhaiserityiskasvatuksen ongelmakohdat tällä hetkellä?

Tähän avoimeen kysymykseen saatiin paljon erilaisia kommentteja (N= 48). Suurin osa niistä liittyi lapsiin ja lapsiryhmiin sekä ryhmien rakenteeseen, henkilökuntaresursseihin ja osaamiseen sekä tukeen. **Lapsiin ja lapsiryhmiin** liittyvissä seikoissa tuotiin esiin se, että lapsia oli vaikea saada tutkimuksiin tai lapsille ei ollut riittävästi tukipalveluja kuten terapiaa. Tämän ohella koettiin riittämättömyyttä sen suhteen, mitä lapsi päivähoitossa tarvitsee oppiakseen, suhteessa siihen mitä heille tarjottiin. ”Pitäisi löytyä enemmän aikaa tukea lapsia ja saada tuki normaaliin arkeen tai Riittävän yksilöllisen tuen järjestäminen, lapset eivät pienennä ryhmän kokoa.” Ylipäätään tuotiin esiin lapsiryhmien haasteellisuus ja heterogeenisuus ”Liian paljon ongelmia ryhmän lapsilla.” Ryhmien koettiin olevan heterogeenisiä ja tuen tarvetta oli ”laidasta laitaan.” Vastaajien mielestä pitäisi lapsiryhmää jakaa pienryhmiin ja tulisi olla mahdollisuus toimia yksilöllisemmin, ”enemmän kuin mihin resurssit antavat myöten.” Ryhmissä oli ylipäätään monen mielestä liikaa lapsia. Lisäksi päiväkotien tilat eivät vastanneet monin paikoin pienryhmätoiminnan vaatimuksia. ”Tilojen puute, ei pysty eriyttämään” -kommentti kertoi myös siitä, että voisi tehdä jotain, mikäli olisi erilaisia kontekstin ratkaisuja.

Henkilökunnan osaamiseen ja riittävyteen tuli monia kritiikin kohteita. Koulutusta, työhönohjausta ja konsultaatiota oli vastaajien mukaan liian vähän. Avustajia ei ollut riittävästi tai ylipäätään ryhmissä oli liian vähän työntekijöitä. Tämä aiheuttanee seuraavan kokemuksen: ”Joskus tuntuu, että arjessa ei ehdi niin paljoa kuin itse toivoisi ehtivänsä.” Näyttää siltä, että työntekijöillä on käsitystä siitä, mitä voisi tehdä, mutta reunaehdot eivät ole kohdallaan päivähoitossa.

Yhteistyö näyttäytyy edelleenkin pulmalliselta ja useammin mainittiin vaikeudet moniammatillisessa verkostossa kuin vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä. Tukitoimien vähäisyys, tukiverkostojen hitaus ja tiedonkulun vaikeus tuotiin esiin. ”Tukitoimet ovat vähäiset ja etäällä meistä, lisäksi tiedon saanti hyvin niukkaa.” Sosiaalityöltä ja neuvolatoiminnalta toivottiin erilaista otetta

yhteistyöhön muutaman lapsiryhmän työntekijöiden mukaan. ”*Sosiaalityö saisi ottaa enemmän vastuuta perheiden sisäisissä ongelmissa ja niiden ratkaisemassa perheiden kanssa*” ja ”*Yhteys neuvolasta päin ei toimi.*” Moniammatillista yhteistyötä kaivattiin ja vastaajilla oli huoli siitä, että ”*resurssien riittäminen koko perheiden tukemiseen*” on kunnissa vähäistä.

Yhteistyön pulmia vanhempien kanssa tuotiin esiin edellisiä vähemmän, ja monikulttuuriset elementit näyttäytyivät erityisesti esiintyvän ko. pulmissa. ”*Kieli- ja kulttuurierot tuovat lisähaastetta lasten pulmien ratkomiseen.*”

Keltoihin ja erityisopettajien palveluihin liittyvinä asioina tuotiin esiin edelleen se, että kiertävän erityislastentarhanopettajan (=kelton) palvelut puuttuivat ja mm. ”*ostopalvelu ei aina onnistu.*” Kelton palveluja toivottiin lisää, sillä ”*keltolta saadaan apua, mutta ei riittävästi.*” Eräs vastaaja toikin esiin, että keltolla oli liian suuri työmäärä.

Yleisiksi puutteiksi voidaan luokitella muutaman kerran toistettu ajanpuute. Uuteen tietoon perehtymiseen ei ollut riittävästi aikaa tai ”*aika ja voimavarat – jäivät arjen jalkoihin.*” Kommentti siitä, että ”*päivät liian usein selviytymistä*” saa pohtimaan varhaiskasvatuksen laatua nyky-yhteiskunnassa.

2.5 Resursointi

2.5.1 Varhaiseryityskasvatuksen henkilöstö

Kysyttäessä **kunnista** onko erityislastentarhanopettajan palveluita päivähoitolain määräämässä laajuudessa, 82 prosenttia vastaajista (18) ilmoitti palveluiden täyttävän lain vaatimukset. 18 prosenttia (4) ilmoitti, että palveluita ei ole pystytty järjestämään lain vaatimalla tavalla. 77 prosentissa kunnista (17) palvelut oli järjestetty kunnan oman tai omien erityislastentarhanopettajan työpanoksen avulla. 9 prosenttia kunnista (2) oli ostanut palvelun yksityiseltä päivähoiton tuottajalta ja yksi kunta (4,5 %) ilmoitti käyttävänsä koulun erityisopettajan palveluita.

Konsultoivien tai kiertävien erityislastentarhanopettajien määrä vaihteli vastaajakunnissa 0–11. Lähes kolmasosassa kunnista (31,8 %) oli yksi konsultoivan/kiertävän erityislastentarhanopettajan vakanssi. Vakanssien määrä on luonnollisesti yhteydessä kunnassa päivähoitossa olevien lasten määrään.

Lapsiryhmissä työskentelevien erityislastentarhanopettajien määrä vaihteli niin ikään kunnittain 0–26. Yleisin määrä oli yksi ryhmässä työskentelevä erityislastentarhanopettaja. Ko. määrän ilmoitti 22,7 prosenttia vastaajista. Erityisryhmien määrä vaihteli myös kunnittain 0–26. 45,4 prosentissa (10) kunnista ei ollut erityisryhmää, neljässä kunnassa (18,2 %) oli yksi erityisryhmä ja kolmessa

kunnassa (13,6 %) kaksi erityisryhmää. Kahdessa kunnassa (9,1 %) oli kuusi erityisryhmää ja muut erityisryhmien määrät olivat yksittäisten kuntien mainitsemia.

Resurssierityislastentarhanopettajia (esim. yhden tai kahden pk:n yhteinen elto) kunnissa ei juurikaan ollut. 45,5 % vastaajista ei vastannut ollenkaan kysymykseen. Voidaan ehkä tulkita, että syyinä oli resurssierityislastentarhanopettajien puuttuminen. 45,4 prosenttia vastaajista ilmoitti, että kunnassa ei ole resurssierityislastentarhanopettajaa. Kahdessa kunnassa oli 1–2 resurssierityislastentarhanopettajan palvelut. Yksi kunta ilmoitti resurssierityislastentarhanopettajien toimivan projektierityislastentarhanopettajina, jolloin työalueena oli koko kaupunki.

Muu erityiskasvatuksen henkilöstö painottui avustajien vakansseihin. Avustajien määrä vaihteli kunnissa 0–51. Yksi kunta ilmoitti osan avustajistaan olevan osa-aikaisia. Yli puolessa (59 %) kunnista avustajien määrä vaihteli 1–5. Avustajien suuresta määrästä varhaiserityiskasvatuksen resursina kertoo se, että lähes 20 prosentissa kunnista avustajien määrä vaihteli 11–15 ja 16–51 avustajan kuntia oli 9,1 prosenttia. Kaiken kaikkiaan kunnissa ilmoitettiin olevan 200 avustajan vakanssia. (ks. Liite 3)

Taulukko 7. Päivähoitoavustajien määrä kunnissa

Avustajien määrä	Kuntien määrä	% vastauksista
0	1	4,5
1-5	13	59,1
6-10	2	9,1
11–15	4	18,2
16–51	2	9,1
Yhteensä	22 kuntaa	100 %

Kysyttäessä avustajien pätevyyttä tehtävään kaksi kuntaa jätti vastaamatta kysymykseen, yksi kunta ei tietänyt avustajiensa koulutustaustaa ja yksi kunta ilmoitti, ettei sillä ole päteviä avustajia. Kaiken kaikkiaan kunnat ilmoittivat 107 päivähoitoavustajalla, eli noin puolella, olevan tehtävään vaadittava pätevyys. Kuntien vastausten perusteella näyttää siltä, että avustajien palkkaaminen on suosittu varhaiserityiskasvatuksen tukimuoto kunnissa. Kuitenkin vain reilulla puolella avustajista on tehtävään soveltuva pätevyys. Voidaankin kysyä, onko varhaiserityiskasvatus ja lapsen tuki tällä hetkellä kunnissa riittävän ammattitaitoisissa käsissä.

Avustajien lisäksi muuna erityiskasvatuksen henkilöstönä mainittiin puheterapeutit. Tämä tukimuoto on kuitenkin kunnissa varhaiskasvatuksen piirissä harvinainen, sillä kaikista vastauksista vain neljässä vastauksessa (18,1 %) ilmoitettiin olevan kunnan tai kuntayhtymän puheterapeutin

palveluja. Yksi kunta ilmoitti lisäksi, että yhdellä lastentarhanopettajalla ja yhdellä päiväkodin johtajalla on erityislastentarhanopettajan pätevyys.

2.5.2 Mistä tukea pedagogeille?

Lapsiryhmien työntekijöiden mukaan he saivat eniten tukea työhönsä omasta työyhteisöstään (N=40) joko omalta tiimiltä tai koko työyhteisöltä. Johtaja oli erikseen mainittu 10 vastauksessa. Lisäksi tukea tuli eltoilta ja keltoilta (N=22) ja muilta ammattilaisilta (N=10). Muutaman vastauksen mukaan tukea ei ollut saatavissa mistään.

Päiväkotien lapsiryhmien työntekijät vastasivat avoimeen kysymykseen myös siitä, miten kiertävä/konsultoiva erityislastentarhanopettaja on tukenut työtä. Kelton toiminta tai tapa tukea lapsiryhmien henkilöstöä voidaan jakaa vastausten mukaan seuraaviin luokkiin:

- ohjaus, neuvonta ja vinkit
- kannustus, tuki, myötäeläminen ja vertaistuki
- osallistuminen kuntoutussuunnitelmien laadintaan ja vanhempien tapaamisiin
- pienryhmien pitäminen
- olemalla lapsiryhmässä, mukana ryhmän arjessa
- lapsiryhmän toiminnan seuraaminen
- tekemällä KPT-piirrostehtävän ja kouluvalmiuden ryhmätutkimuksen.

Se, miten vastaajat ovat kokeneet tuen, vaihteli. Vastaukset sisälsivät myös joitakin kriittisiä kommentteja, kuten ”hyvin vähän, käynnit ja keskustelut eivät sanottavasti ole tukeneet työtämme, ei ole aikaa tukea, hän käy valitettavan harvoin luonamme, ei mitenkään, huonosti.” Vastaajista selkeästi tyytymättömyyden ilmaisi 15 prosenttia ja lisäksi muutama toi esiin sen, että keltoa ei ylipäättään ole saatavilla tai hän ei ole käynyt.

2.5.3 Kiertävien/konsultoitvien erityislastentarhanopettajien antama tuki ja ohjaus

Kunnan kiertävät/konsultoivat erityisopettajat kertoivat siitä, miten he tukevat perushenkilökunnan työtä ja lisäksi sen, miten usein tuki toistuu. Eri tuen muodoista oli mainintoja yhteensä 147.

Taulukko 8. Kiertävien/konsultoitvien erityisopettajien tuen muodot ja määrät

Tuen muoto	Mainintojen lukumäärä
Konsultaatio, neuvonta tai ohjaus	58
Lapsen/lasten havainnointi ja arviointi	16
Suunnitelmien tekeminen tai seuranta	14
Erilaiset palaverit, työryhmät tai verkostotyö,	15
Osallistuminen ohjaamiseen, opetukseen tai ryhmän toimintaan, samanaikaisopetus, yksilöopetus	7
Pedagogisten välineiden suunnittelutyö ja materiaalin hankinta	6
Perheen kanssa tehtävä yhteistyö	10
Koulutukseen osallistuminen	(1) oli toisena ilmoituksena
Kouluttaminen	7
Muuta, suunnittelua, keskittymistä oman työn arviointia	4

Konsultaatio tai ohjaus oli useimmin joidenkin yksittäisten lasten seuraamista ja havainnointia ja sen lisäksi lapsesta keskustelemista. Konsultaation tai ohjauksen sisällöistä ei tässä tutkimuksessa saatu tietoa. Työ sisältää sekä lapsen havainnointiin, arviointiin ja seuraamiseen liittyvää toimintaa ja lapsikohtaisen konsultaation. Lapsikohtaisten suunnitelmien tekemiseen osallistui osa keltosta. Keltot olivat mukana hyvin monissa ja erilaisissa lapsikohtaisissa, alueellisissa ja kunnan työryhmissä tai verkostoissa. Palavereja oli runsaasti. Perheen kanssa tehtävä yhteistyö oli kokonaisuudessaan kohtalaista, mutta niin tässä kuin muissakin töissä, keltokohtaiset erot olivat suuret. Työn painotus toteutui keltokohtaisesti. Osaamiseen kohdistuvat vaatimukset ovat laajat, peruspedagogiikan ja erityiskasvatuksen lisäksi aikuisten ohjaaminen ja konsultaatio sekä kuntatason suunnittelutyö edellyttävät työntekijältä monenlaista teoreettista ja praktista osaamista.

3. Pohdinta ja kehittämissuuntia

Tämän varhaiskasvatuksen organisaation sisäisen monitahoarvioinnin avulla on saatu monipuolinen kuva varhaiserityiskasvatuksesta ja sen toteutumisesta Varsinais-Suomessa. Organisaation eri intressiryhmillä on sekä yhteneväisiä, toisiaan täydentäviä että toisistaan eroavia näkökulmia. Toisistaan poikkesi tässä tutkimuksessa, samoin kuin aiemmissakin, erityisen tuen tarpeen määrä kunnassa. Hallinnolla ja pedagogiikkaa toteuttavilla on asiasta erilainen näkemys. Kyseessä on sekä tietoon perustuva että koettu erityisen tuen tarve. Se, kuka määrittelee ja miten määrittelee, on keskeistä. Erityisen tuen tarpeet ja lasten määrä ryhmissä ovat olleet ydinelementtejä varhaiserityiskasvatuksen näkökulmasta katsottuna. Herääkin kysymys, olisiko aika muuttaa painopistettä varhaiserityiskasvatuksen sisältöihin ja pedagogisiin perusmenetelmiin ja niiden kehittämiseen osana varhaiskasvatusta.

Tutkimukseen osallistuneissa kunnissa oli päivähoidossa yhteensä 20 123 lasta. Yli puolet lapsista oli kunnallisissa päiväkodeissa ja noin viidesosa kunnallisessa perhepäivähoidossa. Vajaa yhdeksän prosenttia päivähoidossa olevien lasten määrästä oli yksityisessä päivähoidossa. Vielä kuntayhdistymisten jälkeenkin kuntien koot vaihtelevat Varsinais-Suomessa suuresti, pienimmässä kunnassa päivähoidossa oli 58 lasta ja suurimmassa 6 138 lasta. Kunnan koko vaikuttaa luonnollisesti varhaiskasvatuksen ja varhaiserityiskasvatuksen järjestelyihin ja tarjolla oleviin palveluihin.

Sekä kunta- että päiväkotivastauksista käy ilmi, että riittävä resursointi varhaiskasvatuksen tukitoimiin näyttää olevan avainasemassa erityisen tuen onnistumisen edellytyksenä. Riittävä ja koulutettu henkilökunta, toimivat tilat ja mahdollisuus täydennyskoulutukseen takaavat oikea-aikaisen pedagogisen tuen. (vrt. Svärd 2001, 45–46.) Oikein mitoitettu resursointi mahdollistaa työskentelyn Valtioneuvoston laatimien linjausten suunnassa. Tällöin voidaan puhua varhaiserityiskasvatuksesta, joka toimii inklusiivisesti ja integroi varhaiskasvatukseen erityispedagogisia elementtejä.

Päivähoitolaki antaa suuntaviivat erityisen tuen järjestämiselle. Rakenteellisia tukitoimia ovat mm. lapsiryhmän koon pienentäminen, avustajan saaminen ryhmään, koulutetun henkilökunnan lisääminen tai erityisryhmän palvelut (PhA 6§). Kyselyssä ei pyydetty suoraan erittelemään näitä edellä mainittuja toimenpiteitä, mutta lapsiryhmien kokoa kysyttäessä ryhmien kooksi ilmoitettiin 7–25, keskimäärin 17 lasta. Enimmillään hoidossa ryhmissä ilmoitettiin olleen 22–28 lasta, joten voidaan päätellä, että ryhmäkoon pienennykset eivät välttämättä ole toimineet kunnissa erityisen tuen rakenteellisina tukitoimina.

Varhaiserityiskasvatuksen haasteet lapsiryhmien henkilökunnan mukaan liittyivät lapsiryhmien rakenteeseen, henkilökuntaresursseihin, osaamiseen ja tukeen. Vuoden 1997 valtakunnallisessa sel-

vityksessä erityispäivähoidon suurimmat ongelmakohdat olivat riittämätön määrä erityiskasvatuksen virkoja, avustavan henkilöstön vähäisyys ja määrärahojen puute ja lisäksi koulutetun henkilöstön sekä tiedon puute (Pihlaja 1998). Näyttääkin siltä, että avustajien määrä on lisääntynyt päivähoidossa. Avustajien käyttö tukitoimena vaikutti vastausten perusteella suositulta tukimuodolta, sillä kunnissa työskenteli yhteensä 200 päivähoidoavustajaa. Toisaalta päiväkotiryhmien henkilöstön avovastauksista kävi ilmi, että avustajia kaivattiin edelleen lisää. Kyselystä ei käy ilmi, miten työnjakoa on toteutettu päiväkodin moniammatillisissa tiimeissä. Avustajaa kaivattiin mahdollisesti suureksi ja heterogeeniseksi koettuihin lapsiryhmiin lisäavuksi, jotta päivä saadaan sujumaan, eikä niinkään lapsen erityisen tuen tarpeen mukaiseen pedagogisesti suunnitellun toiminnan toteuttamiseen. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002, 12,14) korostetaan henkilöstön ammatillisen osaamisen kehittämistä varhaiskasvatuksen tukitoimena. Tämä linjauksen henki ei välttämättä ole toteutunut kunnissa, mikäli tuki perustuu suurelta osin avustajaresursseihin, josta noin puolet on ilman ammatillista pätevyyttä. Lisäksi lastentarhanopettajakoulutuksen saaneiden osuus päiväkotien pedagogisesta henkilöstöstä oli vain 25 prosenttia. Kouluttamattomien tai vähän koulutusta saaneiden avustajien lisääminen ei ole vastaus varhaiserityiskasvatuksen rakenteelliseen ja sisällölliseen kehittämistarpeeseen.

Rakenteellisten tukitoimien lisäksi varhaiserityiskasvatuksessa käytetään luonnollisesti erilaisia pedagogisia menetelmiä tukitoimina. Hyvinä pedagogisina tukitoimina voidaan pitää mm. pienryhmä-, yksilö- ja parityöskentelyä sekä erilaisia yhteistoiminnallisen oppimisen menetelmiä (Viitala 2000, 102–103). Avoimissa vastauksissa päiväkotiryhmien henkilöstö toi esiin tietoisuuden näistä menetelmistä, mutta käytettävissä olevat resurssit, tilat tai henkilöstö, eivät mahdollistaneet käytännössä toiminnan toteuttamista. Mikä vaikutus varhaiskasvatuksen pedagogiikan toteuttamiseen on sillä, että henkilökunnan koulutustausta on hyvin kirjavaa? Mistä löytyy yhteisesti jaettu perustieto lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta sekä pedagogisesta toiminnasta?

Lapsiryhmien henkilökunnan mukaan vain noin puolelle erityistä tukea tarvitsevista lapsista oli tehty kirjallinen suunnitelma siitä huolimatta, että päivähoitolaki edellyttää suunnitelman tekemistä kaikille tuen tarpeessa oleville lapsille (PhL 7§). Yhtenä syynä suunnitelmien vähäisyyteen saattaa olla erityisen tuen tarpeen määrittelyn vaikeus. Lapsiryhmissä työskentelevä henkilöstö ilmoitti keskimäärin 22 prosenttia lapsista kuuluvan erityisen tuen tarpeen piiriin. Heidän määrittelynsä on luonnollisesti lähtenyt lapsiryhmän arjen näkökulmasta. Samanaikaisesti kuntien päivähoidon hallinnosta ilmoitettiin erityisen tuen tarvitsijoiden määräksi noin kuusi prosenttia päivähoidossa olevista lapsista. Kunnan hallinnon ja lapsiryhmien ilmoittamissa määrissä on edelleen ristiriitaisuutta (vrt. Pihlaja 1998; 2001). Sillä, kuinka monella lapsella on erityisen tuen tarvetta, ei tosin näytä olevan suurtakaan merkitystä kunnan varhaiserityiskasvatukseen suuntaamiin resursseihin. Erityis-

opettajan palveluja on ryhdytty järjestämään lainsäädännön ohjaamana, ei niinkään lasten erityisopetuksen tarpeen ohjaamana. Varsinais-Suomen kunnista noin 80 prosenttia ilmoitti nyt tämän tutkimuksen mukaan, että erityisopettajan palvelut oli järjestetty kunnassa. Vuonna 1997 sen sijaan 62 prosentissa Suomen kunnista ei ollut elton virkoja, ja tähän aikaan ei myöskään ollut ostopalvelukäytäntöjä (Pihlaja 1998). Käsillä olevan tutkimuksen mukaan yhtä eltoa kohden oli 11 erityisen tuen tarpeessa olevaa lasta kun vastaava luku vuonna 1997 oli 27 lasta eltoa kohden (vrt. Pihlaja 1998). Varhaisvuosien erityisopettajien saatavuus onkin parantunut huomattavasti 1990-lukuun verrattuna. Sekä kiertävien/konsultoitavien erityisopettajien että avustajien määrä on lisääntynyt, mutta koetut ongelmat eivät ole vähentyneet. Toisaalta lasten määrä ja vaihtuvuus ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat varhaiskasvatuksen tuloksellisuuteen. Toiminnan taustalta löytyy nyky-yhteiskunnan vaatimus teknisestä tehokkuudesta, joka sisältää oletuksen siitä, että annetuilla resursseilla maksimoidaan tuotos. Tuotos on tässä yhteydessä lähinnä palvelujen tuottamista, eikä liity palvelun korkeaan laatuun tavoiteltavana ominaisuutena. Varhaiskasvatuksen ja päivähoiton tuloksia ja vaikuttavuutta on pohdittu aivan liian vähän. Palvelujen laadusta ei oteta valtakunnan tasolla riittävästi vastuuta.

Kiertävien/konsultoitavien erityislastentarhanopettajien tilanne kunnissa vaikutti pohjakoulutuksen osalta hyvältä. Lähes kaikilla keloilla oli erityisopettajan kelpoisuus ja työkokemustakin oli kertynyt jo keskimäärin 9 vuotta. Keskimääräinen lapsimäärä kelojen työkentällä oli 475 lasta, mikä vaikuttaa niin ikään vanhoihin suosituksiin verrattuna hyvältä (vrt. Särkkä 1982). Tulisiko kelojen konsultointitapaan ja – menetelmiin kuitenkin kiinnittää jatkossa huomiota, sillä päiväkotiryhmien henkilökunnan avovastauksissa tuli ilmi jonkin verran kriittisiä ja negatiivisia kommentteja keloilta saatuun tukeen? Tosin nousee esiin ristiriita sen suhteen, minkä lapsiryhmien henkilöstö kokee ongelmana varhaiserityiskasvatuksessa ja miten kelto tukee työntekijöitä. Lapsiryhmän heterogeenisuus (ikä, tarpeet), lasten määrä ja vaihtuvuus olivat henkilöstön mukaan pulmia, mutta kelojen työkohtentui suureksi osaksi lapsikohtaiseen konsultointiin. Työn suuntaamisessa olisikin koko lapsiryhmän tason ohjaus ja kehittäminen tarpeellista. Tämä tarve kertoo myös peruspedagogiikan heikkouksista. Yksittäiset lasten erityiset tarpeet eivät olleet suuri ongelmakohta, mikä sen sijaan on ollut tilanne aiemmin (Lähteenmäki & Puurunen 1986; Viitala 2000).

Päiväkotien johtajat vastaavat yksikkönsä pedagogisesta johtamisesta ja hallinnollisesta organisoinnista. Laadukkaan pedagogisen toiminnan ylläpitäminen ja kehittäminen päiväkodissa vaatii johtajan aikaa ja panostusta. Lapsiryhmien henkilökunta ilmoitti saavansa eniten tukea työlleen omasta työyhteisöstään. Päiväkodin johtaja oli erikseen mainittu 10 vastauksessa. Kartoitettaessa päiväkodin johtajien työkenttää tuli ilmi, että se on varsinaissuomalaisissa kunnissa hyvin laaja sisältäen tehtäviä oman lapsiryhmän opettajuudesta useiden yksiköiden ja koko kunnan tai kunnan

osan päivähoiton johtamiseen. Pedagogisen johtamisen edellytyksenä on muiden pedagogien kanssa jaetusti lasten kehitykseen ja oppimiseen liittyvien tarpeiden tunnistaminen sekä henkilöstön osaamisen tunnistaminen. Näillä edellytyksillä ei tosin näytä olevan toteutumisen mahdollisuuksia liian laajan tai sirpaleisen tehtäväkentän hallinnassa. Tässä kohden herää kysymys myös johtajien pedagogisesta osaamisesta ja koulutustaustasta, joita tulisi selvittää.

Yhteistyö näyttäytyi pulmallisena moniammatillisissa verkostoissa. Esiin nousivat tukitoimien vähäisyys, verkostojen hitaus ja tiedonkulun vaikeudet. Toimintakulttuureiden erilaisuudesta ja yhteistyön tekemiseen liittyvien sopimusten puuttumisesta kertoo se, että sosiaalityöhön ja neuvolatoimintaan kaivattiin toisenlaista otetta. Moniammatillisen yhteistyön mahdollisuudet nähtiin kuitenkin koko perheen tukijana, ja tätä yhteistyötä kaivattiin. Ehkä takana saattaa olla ajatus siitä, että jokainen toimija saisi keskittyä omaan perustehtäväänsä: varhaiskasvatushenkilöstö lasten kasvatukseen ja opetukseen, sosiaalityö sitä tukevaan perhetyöhön jne. Tämä eri palvelujen yhteistyön toimimattomuus ja palvelujen koordinoimien ongelmat ovat olleet esillä yhteiskunnassamme jo kauan (mm. KM 1980; Sosiaalhallitus 1978).

Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että lasten erityisen tuen tarpeita on monenlaisia ja että ne eivät sinällään ole pulma päiväkotien työntekijöille. Tuen tarpeen määrä vaihtelee kuntakohteisesti, mutta vaihtelu johtunee erilaisista tavoista määrittellä tai tunnistaa erilaisia lasten kehitykseen liittyviä haasteita. Olennaista olisikin saada varhaiskasvatukseen riittävä, yhteisesti jaettu teoreettisesti kestävä ymmärrys siitä, mitä varhaiserityiskasvatus tarkoittaa. Valtakunnan tasoinen normi- ja informaatio-ohjaus tulisi saada ajan tasalle. Kuntalähtöinen, poliittiseen päätöksentekoon nojaava asiantuntemus ei näytä takaavan riittävää laatua ja riittäviä voimavaroja varhaiskasvatukseen. Pedagoginen osaaminen on vähäistä, vaikka se on keskeinen tekijä laatua ajatellen (Gärrby 1999) ja tärkeä valtakunnallisen kehittämisen kohde. Päiväkodeissa työskentelee tällä hetkellä hyvin kirjavan peruskoulutuksen omaava henkilöstö, mikä on yksi syy siihen, että varhaiskasvatuksen perustehtävä näyttää suomalaisessa päivähoitossa olevan hukassa. Muutosta varhaiskasvatuksen ohjaukseen ja asemaan on valtakunnallisesti odotettu jo kauan. Yksi asiaan liittyvä näkyvä piirre onkin se, että kunnat ovat hakeneet muutosta ”äänestämällä jaloillaan” ja siirtäneet päivähoiton sosiaalitoimesta kunnan kasvatus- ja sivistystoimeen. Tämä on tapa hakea muutosta. Pienten lasten varhaiskasvatusjärjestelmän asema yhteiskunnassamme vaatiikin arviointia ja suunnan muutosta, ja yksi konkreettinen tarve tällä hetkellä on saada enemmän hyvin koulutettuja varhaiskasvatuksen asiantuntijoita, sillä lapsilla on oikeus yhteiskunnan voimavaroihin.

Lähteet

Adenius-Jokivuori, M. (2001) Esi- ja alkuopetusluokkien oppilaiden oppimisvaikeuksiin liittyvän erityisen tuen tarpeen kartoitus: Jyväskylän seudulla syksyllä 2000. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Alijoki, A. (2006) Erityistä tukea tarvitsevien lasten polut esiopetuksesta alkuopetukseen: tukitoimet ja suoriutuminen. Tutkimuksia 270. Yliopistopaino, Helsinki.

Asetus lasten päivähoidosta 1973/239.

Biklen, D. (2001) Inklusion sosiaalisia konstruktioita: käytännöstä oppimassa. Teoksessa Murto, P., Naukkarinen, A., Saloviita, T. (toim.) Inklusion haaste koululle. 55–81. PS-kustannus, Jyväskylä.

Bricker, D. (1995) The Challenge of Inclusion. *The Journal of Early Intervention* 19(3), 170-194.

Bricker, D. (2000) Inclusion: how the scene has changed. *Topics in Early Childhood Special Education* 20 (1), 14–19.

Färkkilä, N., Kahiluoto, T. & Kivistö, M. (2006) Lasten päivähoidon tilannekatsaus: syyskuu 2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:16.

Haapaniemi, S. (2008) Lastentarhanopettajien työhyvinvointi ja työssä tapahtuneet muutokset. Kasvatustieteen pro gradu tutkielma. Turun yliopisto.

Heinämäki, L. (2004) Erityisesti päivähoidossa: kunnallisten toimijoiden ja päättäjien näkemykset erityispäivähoidon funktiosta palvelujärjestelmässä. Stakes, Helsinki.

Kahiluoto, T. (2002) Lasten päivähoidon tilannekatsaus. Tammikuu 2001. Sosiaali- ja terveysministeriö. Monisteita 2002:14. Helsinki.

Kauppi, U. (2001) Päivähoitoa täydellä teholla. Kuntaliitto, Helsinki.

Kekkonen, M. (1998) Syli kymmennellekö? Päivähoidon suhdelukuselvitys. Tehy, Helsinki.

KOM (1980) Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 Suomen komitean raportti. Valtioneuvosto, Helsinki.

Laki lasten päivähoidosta 1973/36.

Lummelahti, L. & Kaakkuriniemi, P. (1990) Erytystä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten kuntoutuspalvelut. Erytispedagogiikan laitos. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Lähteenmäki, T. & Puurunen, P. (1986) Erytispäivähoito Oulussa. Oulun kaupunki, Oulu.

Moberg, S., Hautamäki, J., Kivirauma, J., Lahtinen, U., Savolainen, H. & Vehmas, S. (2006) Erytispedagogiikan perusteet. WSOY, Helsinki.

Ojala, M. (1997) IEA Preprimary Study in Finland 3. How parents and teachers express their educational expectations for developing and teaching young children. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja, Joensuu.

Opetushallitus (2000) Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus, Helsinki.

Opetushallitus (2004) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus, Helsinki.

Perusopetuslaki 1998/628.

Pihlaja, P. & Junttila, N. (2001) Julkishallinnon hajauttaminen – miltä päiväkodin lapsiryhmät näyttävät muutosten jälkeen? Lastentarhanopettajaliiton moniste 1/2001, Helsinki.

Pihlaja, P. (1998) Päivähoidon syrjällä – erityispäivähoito 1997. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:7, Helsinki.

Pihlaja, P. (2003) Varhaiserityiskasvatus suomalaisessa päivähoitossa Erytyisen tuen tarpeet sosiaalis-emotionaalisisella ja kielellisen kehityksen alueilla. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Turun Yliopisto, Turku.

Pihlaja, P. (2004) Varhaiskasvatus VEP-hankkeen raportti: Anis, M. Hemmilä, M. Klemelä, J. Pihlaja, P., Pihlajamäki, E & Henriksson, P. 2004. Sosiaalihuollon verkostoituvat erityispalvelut 2004. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 3/2004.

Pihlaja, P. (2009) Erityisen tuen käytännöt varhaiskasvatuksessa – näkökulmana inklusio. Kasvatus 49 (2), 42–53.

Saloviita, T. (2006) Erityisopetus ja inklusio. Kasvatus 34 (4), 326–342.

Sosiaalihuolto (1978) Erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten päivähoito. Sosiaalihuolto, Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2001) Lasten päivähoiton tilannekatsaus: tammikuu 2001. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2002) Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja Terveysministeriö, Helsinki.

Stakes (2003; 2005) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. STAKES. Oppaita 56, Helsinki.

StVM (2006) Sosiaali- ja terveysvaliokunta 27/2006 vp.

Svärd, P.-L. (2001) Kunta erityispalveluiden järjestäjänä päivähoitossa. Teoksessa P. Pihlaja & E. Kontu (toim.) Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14, 31–50, Helsinki.

Särkkä, R. (1982) Erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten päivähoiton kehittämisprojekti. Raportti erityispäivähoidon työryhmän toimintaa koskevasta kokeilusta. Sosiaalihuollon julkaisuja5/1982. Sosiaalihuolto, Helsinki.

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002:9. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Vartiainen, P. (1994) Palveluorganisaatioiden tuloksellisuusarviointi, teorit ja käytäntö. Vaasan yliopisto, Vaasa.

Viitala, R. (2000) Integraatio ja sen toimivuus lastentarhanopettajien arvioimana. Jyväskylän yliopisto: Erityispedagogiikan laitos. Research Reports 72, Jyväskylä.

Viitala, R. (2004) Ideologisia ja pedagogisia lähtökohtia erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa toimittaessa. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. WSOY, Helsinki.

Zammuto, R. (1982) Assessing Organizational Effectiveness: Systems Change, Adaptation, and Strategy. University of New York Press, Albany.

Zammuto, R. (1984) A Comparison of Multiple Constituency Models of Organizational Effectiveness. Academy of Management Review Vol. 9(4), 606–616.

Liitteet

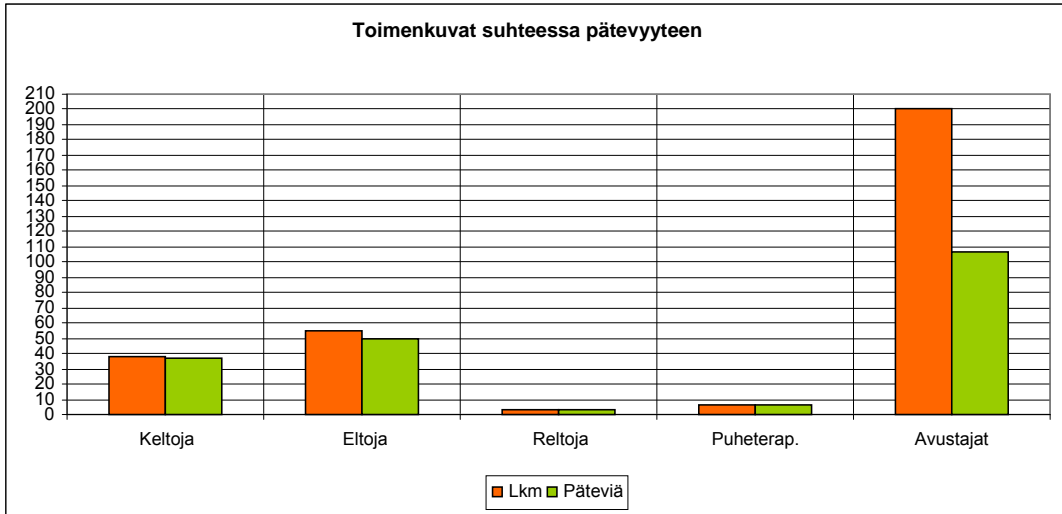
Liite 1. Varsinais-Suomen varhaiserityiskasvatuksen kysely kesä 2009

LÄHETETYT (N=28)	Kuntakysely (n=22)	Keltokysely (n=29)	Johtajakysely (n= 37)	Lapsiryhmät (n=61)
Aura	X	X	X	X
Kaarina	X	X(2)	X	X
Kemiönsaari	X	-	X	X
Koski tl	X	-	X	X
Kustavi	X	-	X	X
Laitila	X	-	X	X
Lieto	X	X	X	X
Loimaa	X	X(2)	X	X
Länsi-Turunmaa	-	-	X	X
Marttila	-	-	-	-
Masku	X	X	X	X
Mynämäki	X	X	-	X
Naantali	X	X(2)	X	X
Nousiainen	X	X	X	X
Oripää	-	-	X	X
Paimio	X	X	X	X
Pyhäranta	X	-	-	X
Pöytyä	X	X	X	X
Raisio	X	X	X	X
Rusko	X	X	X	X
Salo	X	X (5)	X	X
Sauvo	X	-	X	X
Somero	-	X	-	-
Taivassalo	-	-	X	X
Tarvasjoki	X	-	X	X
Turku	X	X (7)	X	X
Uusikaupunki	X	X	X	X
Vehmaa	-	-	X	X

Liite 2. Päivähoitolaisten määrä kunnissa

Kunta	Lapsia kunnallisessa päivähoitossa	Lapsia päivähoitossa yhteensä
Aura	174	222
Kaarina	1 801	2 381
Kemiönsaari	400	425
Koski tl	90	92
Kustavi	19	19
Laitila	295	295
Lieto	668	992
Loimaa	626	687
Masku	702	744
Mynämäki	366	374
Naantali	936	951
Nousiainen	260	265
Paimio	440	485
Pyhäranta	58	63
Pöytyä	360	365
Raisio	1 093	1 093
Rusko	322	331
Salo	2 465	2 507
Sauvo	126	138
Tarvasjoki	88	88
Turku	6 138	7 041
Uusikaupunki	558	613
Yhteensä	17 985	20 171

Liite 3. Kuntien varhaiserityiskasvatuksen työntekijöiden pätevyys

Kelto= kiertävä erityislastentarhanopettaja, elto=erityislastentarhanopettaja, relto=resurssi erityislastentarhanopettaja

Liite 4. Päiväkotien työntekijät ja koulutustaustat lapsiryhmien vastausten perusteella

Nimike	Elto	Lto	Lh	Av	Muu	Pph hoit	Joht	Yht
Koulutustausta								
Elto/erityisopettaja elto/Kasvatustieteen kandidaatti	7	1						8
Lto; Lto/Kasvatustieteen kandidaatti; Lto/KM		46		1			3	50
Sosionomi; sosionomi AMK		11						11
Sosiaalikasvattaja		5					1	6
Lastenhoitaja			21	2				23
Lähihoitaja		1	40	4	1			46
Päivähoitaja			17	1				18
Lastenohjaaja		1	5	1	2			9
Päiväkotiapulainen			2					2
Koulunkäyntiavustaja/ vammaisavustaja				10				10
Perhepäivähoitaja				5		1		6
Ei alan koulutusta		2	4	8	8			22
Kasvatustieteen mais- teri		1						1
Nimikkeet yht.	7	68	89	33	11	1	4	212

Elto=erityislastentarhanopettaja, Lto=lastentarhanopettaja, Lh=lastenhoitaja, Av=avustaja, Pph=perhepäivähoitaja, Joht=johtaja

Liite 5. Erityisen tuen tarve ja poikien osuus eri ryhmissä

Tuen tarve	Tytöt	Pojat n ja %	Yhteensä
Kielen kehityksen vaikeudet	32	55 (63 %)	87
Sosio-emotionaaliset vaikeudet	4	33 (89 %)	37
Tarkkaavaisuuden ongelmat	5	26 (84 %)	31
Viivästynyt kehitys	7	11 (61 %)	18
Äidinkieli muu	6	3 (33 %)	9
Autismin spektri	2	5 (78 %)	7
Lastensuojelun tarve	2	5 (78 %)	7
Muu	2	5 (78 %)	7
Kehitysvamma	1	5 (83 %)	6
Liikuntavamma	1	3 (75 %)	4
Krooninen sairaus	2	1 (33 %)	3
Kuulovamma	0	2 (100 %)	2
Monivammaisuus	1	1 (50 %)	2
Perhetilanne	2	0 (0 %)	2

Liite 6. Tiivistelmätaulukko erityistä tukea tarvitsevistä lapsista Varsinais-Suomen kunnissa vuonna 2009

	Tytöt/ lkm	%- osuus*	Pojat/ lkm	%- osuus*	Yht
Lasten lukumäärä	68 (100 %)	30 %	156 (100 %)	70 %	224
Lausunto	35 (51 %)	30 %	81 (52 %)	70 %	116
Kahden paikalla	15 (22 %)	33 %	31 (20 %)	67 %	46
Avustaja	13 (19 %)	28 %	34 (22 %)	72 %	47
Lastensuojelun tarve	9 (13 %)	32 %	19 (12 %)	68 %	28
Kuntoutussuunnitelma	29 (42 %)	26 %	83 (53 %)	74 %	112
Saa terapiaa	29 (42 %)	27 %	77 (49 %)	73 %	106

*suhteessa oman rivinsä "yhteensä" lokerikossa esiintyvään lukemaan

